

Silje Sønsterudbråten

Veien videre

Evaluering av kvalifiserings- og opplæringsopplegget som tilbys enslige mindreårige med begrensede oppholdstillatelser

Silje Sønsterudbråten

Veien videre

**Evaluering av kvalifiserings- og opplæringsopplegget
som tilbys enslige mindreårige med begrensede
oppholdstillatelser**

© Fafo 2010

ISBN 978-82-7422-778-1 (papirutgave)

ISBN 978-82-7422-779-8 (nettutgave)

ISSN 0801-6143

Omslagsfoto: © Ivar Bjørdalsbakke / NN / Samfoto

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	6
Executive summary	9
SOS	12
Innledning	13
Metode	15
Behov for kunnskap	15
Utvalg og feltarbeid	15
Etiske betraktninger	16
Praktisk gjennomføring	19
Hvem og hvor mange snakker vi om?	21
Hva innebærer midlertidig tillatelse for enslige mindreårige?	24
Midlertidige tillatelser i et kort historisk perspektiv	25
Veien videre – et tilpasset kvalifiserings- og opplæringsopplegg	27
Dagens opplegg	27
Et opplegg i endring	31
Som et supplement til hva?	35
Møtet med opplæringsopplegget	37
Nytteverdi: Hvorfor skal jeg lære dette?	38
Individuell tilpasning: Det er for de andre, ikke for meg	44
Livet på vent: Jeg tenker for mye	49
Bosituasjonen: Å leve blant speil	52
Strukturelle rammer: Alle synes det er feil at jeg skal hjem	54
Hvordan motivere? Hvem har ansvaret?	55
Fungerer opplegget slik det er tiltenkt?	61
Veien videre – kvalifiserende og kompetansehevende?	61
Veien videre – returmotiverende?	63
Fungerer det slik det er tiltenkt?	66

Funn og anbefalinger	67
Ungdommenes innspill	67
Anbefalinger	69
Konklusjon	74
Etterord	75
Referanser	77

Forord

«Veien videre» er en studie finansiert av Utlendingsdirektoratet, som tar sikte på å evaluere kvalifiserings- og opplæringsopplegget som tilbys enslige mindreårige i Norge med tidsbegrenset oppholdstillatelse. Rapporten legger vekt på ungdommenes egne perspektiver på tilbudet, den bidrar med kunnskap om hvordan opplegget fungerer i dag og gir forslag til hvordan dette tilbudet kan utvikles videre.

Det hadde ikke vært mulig å gjennomføre dette arbeidet uten hjelp og støtte fra en rekke personer. Først og fremst vil jeg takke ungdommene som har stilt opp til intervju og delt sine erfaringer og vurderinger med meg. Møtene med dere var sterke og interessante, og jeg ønsker dere alt godt på veien videre, uansett hvor den måtte ta dere.

Jeg vil også gjerne takke alle andre som har tatt seg tid til å snakke med meg; mottaksansatte på Salhus mottak og andre mottak jeg har besøkt, ungdommenes hjelpeverger, lærere på Hero Kompetanse, lærere ved Nygård skole i Bergen, representanter for International Organization for Migration (IOM), ansatte i Utlendingsdirektoratet (UDI), representanter for Redd Barna samt barneombudet. Deres innspill har vært uvurderlige for gjennomføringen av prosjektet.

Samarbeidet med UDI og prosjektets referansegruppe har fungert svært godt, og jeg vil gjerne takke for nyttige innspill og en fruktbar dialog.

Jeg har også hatt gleden av å få viktige innspill fra kollegaer som har delt sin tid og kompetanse i ulike deler av prosessen; spesielt takk til Marion Marmorat for konstruktive bidrag på tross av språkbarrierer. Oppfølgingen fra prosjektleder Guri Tyldum gjennom hele prosessen har vært strålende, og en stor takk også til Cecilie Øien for gjennomlesing og konstruktive tilbakemeldinger. Tusen takk også til Fafos informasjonsavdeling for ferdigstilling av rapporten.

Oslo, desember 2010
Silje Sønsterudbråten

Sammendrag

Som et resultat av regjeringens innstramninger i asylpolitikken, er det siden mai 2009 og oktober 2010 gitt begrenset oppholdstillatelse til 71 ungdommer som har søkt asyl i Norge. Disse ungdommene har fått en tidsbegrenset oppholdstillatelse som gir dem rett til å bli i Norge frem til fylte 18 år. På 18-årsdagen, etter en periode på opptil to år i Norge, er det meningen at de skal returnere til sine respektive hjemland. I ventetiden i Norge får ungdommene tilbud om norskopplæring ved Nygård skole i Bergen, i tillegg til et kvalifiserings- og opplæringsopplegg som er spesielt tilpasset denne gruppen ungdommer, driftet av Hero Kompetanse, Bergen. Opplegget er ment å tilby ungdommene en individuelt tilpasset yrkesrelevant opplæring som kan fylle hverdagen med mening, og gi en kompetanse de kan dra nytte av ved en forestående retur til hjemlandet. I dag består opplegget av to moduler, en introduksjonsmodul med samfunnsfag og en modul der vekten ligger på gjennomføring av elevbedrifter. I tillegg får ungdommene individuell veiledning om jobbsøking, og én elev er ute i arbeidspraksis. Denne rapporten tar for seg dette tilpassede opplegget og evaluerer i hvilken grad det fungerer slik det var tiltenkt og i hvilken grad det møter disse ungdommenes behov.

Det er store individuelle forskjeller mellom ungdommer som blir gitt denne typen tillatelser, og derfor stor variasjon i ungdommenes behov og ønsker med hensyn til utdanning. Slik opplegget er strukturert i dag, kan ungdommene grovt sett deles inn i tre kategorier ut fra hvordan de har uttrykt sine behov for utdanning og opplæring, hvordan de forholder seg til dagens undervisningsopplegg og hvordan de blir oppfattet av voksne aktører rundt seg: Én gruppe som møter jevnlig, én gruppe som har valgt ikke å delta, og analfabeter som i dag ikke har et tilpasset opplegg. Den første gruppen er ungdom som jevnlig møter opp på kursopplegget og på norskopplæringen. Disse ungdommene gir tydelig uttrykk for at de setter pris på tilbudet, og spesielt muligheten det gir for å fylle hverdagen med noe annet enn venting, noe som gir dem en arena med positivt innhold. Samtidig opplever flere dagens utdanningstilbud som begrensende. Flere peker på at man til tross for høyt og jevnt oppmøte ikke kan få et gyldig vitnemål eller en dokumentasjon på de ferdighetene man har oppnådd. Med god innsats kan ungdommene på det beste oppnå et diplom fra kursopplegget, en skriftlig dokumentasjon på gjennomført norskopplæring og en attest fra arbeidspraksis, men dette møter ikke ungdommenes forventninger til opplegget. Den andre gruppen ungdommer har valgt ikke å delta på kursopplegget, eller de deltar sporadisk. Majoriteten av disse ungdommene uttrykker et sterkt ønske om å gå på skole og lære,

men opplever ikke opplegget som relevant med hensyn til deres vedtak og har derfor valgt ikke å delta. Dette valget synes gjennomtenkt og er basert på noen av de samme argumentene den første gruppen trekker frem – at det er få insentiver for deltagelse. Flere hevder at verken deltagelse på norskopplæring eller kursopplegget vil kunne hjelpe dem ved en eventuell retur til hjemlandet. Noen ungdommer i denne gruppen har tatt initiativ til å skaffe seg jobb som et alternativ til opplegget. Andre har falt mer utenfor og har lite å fylle dagene med. Den tredje gruppen er analfabeter eller ungdommer med svært svake språkkunnskaper utover sitt eget morsmål. Slik opplegget fungerer i dag er dette en gruppe som har høy sannsynlighet for å falle utenfor kursopplegget og norskopplæringen. Tidligere fikk ungdommene tilbud om lese- og skriveopplæring i norsk i regi av Nygård skole, men tilbudet er på grunn av lavt oppmøte trukket tilbake. Det finnes ikke noe opplegg spesielt tilpasset denne gruppen, og siden det heller ikke benyttes morsmåls lærere, finnes det ungdom i denne gruppen som i praksis ikke har hatt noe tilbud om tilpasset utdanning.

Noen felles behov og tilbakemeldinger går igjen hos ungdom i alle kategoriene. Sentralt er en oppfatning om at opplegget i dag ikke bidrar til kvalifisering med hensyn til arbeidsliv eller videre utdanning, verken i Norge, hjemlandet eller andre steder. Ungdommenes innspill er en viktig, men utfordrende tilbakemelding, gitt de strukturelle rammene som foreligger for opplæringsopplegget i dag. Rammene for opplegget krever at det skal favne alle ungdommer som blir overflyttet til Salhus mottak, det skal tilpasses hver enkelt ungdoms botid og kompetanse, og de har maksimalt to år til gjennomføring. I tillegg er det slik at ungdommene ankommer mottaket med ujevne mellomrom og ofte enkeltvis. Å skape et kollektivt opplæringsopplegg som møter alle kriteriene og også bidrar til konkret kvalifisering for arbeidsliv eller videre skolegang, er ikke uproblematisk. Et vesentlig spørsmål i evalueringen av dagens opplegg, samt videre utvikling er hvordan oppleggets kjernebegreper, kvalifiserende og returmotivende skal tolkes.

En annen gjennomgående tilbakemelding dreier seg om norskopplæringen. Majoriteten av ungdommene uttrykker et ambivalent forhold til det å lære norsk. De ser det som viktig på grunn av situasjonen her og nå, da det bidrar til å normalisere tilværelsen, men flere av ungdommene finner det vanskelig å motivere seg for undervisningen som har integrasjon i Norge som et underliggende aspekt. Ungdommene er likevel gjennomgående mer positive til norskopplæringen enn andre nøkkelinformanter. Dette må ses i lys av deres ønske om å bli i Norge, men det understreker behovet de har som ungdom for å leve her og nå og ikke i en fjern fremtid. En siste sentral tilbakemelding som går igjen, er hvordan livet på vent og bosituasjonen påvirker muligheten for og motivasjonen til å delta i undervisning og tilegne seg kunnskap. Mange gir uttrykk for konkrete problemer, som vanskeligheter med å sove og å konsentrere seg. Tanken på vedtaket og en eventuell retur beskrives som overveldende, og gjør det for mange svært utfordrende å skulle konsentrere seg om skole.

Det er liten tvil om at det er en utfordring å utvikle et tilpasset opplæringsopplegg for denne gruppen ungdommer. Likevel er det viktig å se på disse ungdommene først og fremst som ungdommer, og det å bidra til å fylle deres hverdag med noe meningsfylt, er vesentlig og nødvendig. Slik opplegget fungerer i dag, er det rom for forbedringer, og konkrete anbefalinger i denne rapporten er:

- At det utvikles et opplegg som gir mulighet for et relevant vitnemål på minst grunnskolenivå innenfor den tiden ungdommene har til rådighet, eller vurdere muligheten for at ungdommene kan søke om utsatt hjemreise ved påbegynt skolegang.
- At det utvikles et opplegg tilpasset analfabeter.
- At det tilbys flere alternative løp i opplæringen utover de som finnes i dag, med vekt på opplegg som gir dokumentert konkret kompetanse eller ferdigheter innenfor tiden som er til rådighet (f.eks. bilkjøring og systematisk opplæring i yrkesfaglige felt som frisør, mekaniker og kokk).
- At det tilbys systematisk engelskopplæring med mulighet for å oppnå vitnemål, i tillegg til norskopplæringen.

Disse tiltakene vil, avhengig av antallet ungdom som i fremtiden vil bli gitt slik oppholdstillatelse, sannsynligvis kreve at man i større grad går vekk fra gruppebasert undervisning og over til individuelle løp, og at disse må være systematiserte og resultatorienterte.

Executive summary

As a result of the tightening of immigration policy implemented by the government, temporary residence permits have, between May 2009 and October 2010, been granted to 71 youths who sought asylum in Norway. These youth have been given a temporary residence permit that gives them the right to remain in Norway until they reach age 18. On their 18th birthday, after a period of up to two years in Norway, they are supposed to return to their respective home countries. During the waiting period in Norway, the youth are offered Norwegian classes at Nygård skole in Bergen, and a qualification and training program specifically adapted to this group by Hero Kompetanse, Bergen. The scheme, which offers vocational training tailored to individual needs, is intended to fill their current living situation with a meaningful daytime activity and to provide them with knowledge that they can take advantage of upon returning to their home country. Today, the training consists of two modules, an introductory module on social science and a module on the development of student businesses. In addition, the youth receive individual job-hunting counseling. One student has an internship with a local firm. This report focuses on this training scheme and evaluates the extent to which it fulfills its intended purpose and to what extent it meets the needs of these youths.

Among the youth who are granted this type of residence permit, there exist large differences regarding the youths' wishes and educational needs. Following the structure of the training program, the youth can be roughly divided into three categories based on their expressed educational and training needs, the manner in which they relate to the current teaching program and the perception of them by the adult actors around them: one group attends regularly, one group has chosen not to participate and a third group is composed of illiterate youth, who today do not receive training adapted to their needs. The first group consists of youth who attend the training and Norwegian classes regularly. These youth clearly state that they appreciate the offer and especially the opportunity to both fill their lives with something other than waiting and to have access to an arena with a positive focus. At the same time, they find the education provided to them to be of a limited nature. Several stress the fact that, despite high attendance, one cannot achieve clearly measurable results in the form of a diploma or a documentation of acquired skills. If they attend and show good progress the youth can at best receive a certificate from the training program, a written documentation of completed Norwegian classes and a recommendation from an internship, but this does not measure up to their expectations. The second group of youth has chosen not

to attend or to attend only sporadically. The majority of these youths express a strong desire to go to school and learn, but do not find the program relevant and have therefore chosen not to participate. This option seems well thought through and is based on some of the same issues as highlighted by the first group – there are few incentives for participation. Several claim that neither participation in Norwegian classes nor the training program will help them in the event of a return to their home country. Some young people in this group have shown initiative and gotten a job as an alternative to the program. Others have fallen more outside and have little to fill their days with. The third group consists of youth that are illiterate or have very poor language skills. The program works such that this group will fall outside both the Norwegian classes and the training program. Previously, Nygård skole offered literacy classes, but due to low attendance this offer was withdrawn. This is also the case with the training program which has no classes specifically designed for this group. Since the program does not use teachers who speak the youths' mother tongue, these youth have in the past ended up without an education option.

Some recurring needs and evaluations can be found among feedback provided by youth in all categories. The view that the program in its current form does not provide qualifications for employment or further education in Norway, their home country or elsewhere is a common sentiment expressed by the youth. The youths' feedback is an important but challenging contribution given the structural framework that exists for the training program. The framework for the training requires that the program should include all youth who are being transferred to Salhus, that it should be adapted individually to the residence period for each person and to that person's level of competence. It should be noted that the youth have a maximum of two years to complete the program. In addition, the youth arrive at the reception at irregular intervals and often individually. To create a collective training program that meets these criteria and also qualifies the youth for employment or further education is not unproblematic. A central question in the evaluation of today's training program, as well as its further development, revolves around the manner in which the core concepts of the program – qualification and motivation to return to the home country – are understood.

Another recurring comment in the youth's feedback relates to the Norwegian classes. The majority of the youth expressed an ambivalent attitude towards learning Norwegian. It is seen as important because of the situation here and now, as it contributes to normalizing their lives, but they also find it difficult to be motivated for a class with an underlying focus on integration in Norway when they, according to their papers, are not allowed to stay. In general, the youth are more positive about the Norwegian classes compared to other key informants. This must be seen in relation to their desire to stay in Norway, but it also underlines the need they have as young people to live in the here and now and not in some distant future. A final key piece of feedback looks at how a "life on hold", taken together with their living conditions,

affect their ability and motivation to participate in education and acquire knowledge. Many talk about specific problems such as having trouble sleeping and having a hard time concentrating. Worries about their residence permit and the possibility of return are described as overwhelming, and make it very difficult to concentrate on schooling for many of the youth.

There is little doubt that developing a training program tailored for this group of youth is challenging. Yet, it is important to see these youth primarily as youth; it is important and necessary to provide them with a meaningful daytime activity. Given the way the program works today, there is room for improvement. Some specific recommendations from this report are:

- Develop a system that provides educational diplomas within the time available to these youth or consider the possibility of having an option for applying for a delayed return if already enrolled in an educational structure.
- Develop a teaching program adapted to illiterate youth
- Provide more options for training than those that exist today with a focus on programs that provide tangible and documented competence or skills (such as learning to drive a car or systematic training in vocational fields such as hairdresser, mechanic or chef)
- Provide systematic training in English with the possibility of obtaining a diploma in addition to the Norwegian training

These measures are likely to require, depending on the number of youth who in the future will be granted such a residence permit, that one to a greater extent moves away from group-based instruction to individualized options. These options then need to be systematic and result oriented.

SOS

Once a day I was staying in the train station.
Someone came up to me, and asked me:
What are you thinking about?
I am thinking that my boat is sailing away from the beach.
But there is something wrong with my boat,
My boat has a HOLE...
I went so far from the beach.
Time is over... And I do not have time
I have to think about...
How can I live in the boat longer? ...
How can I take out this water? ...
How can I FILL this hole? ...
I DO NOT WANT TO BE DEAD!!!
I WANT TO LIVE ON THE BOAT!!!
TIME IS GOING ON ...
TIME IS GOING ON ...
.....?
I have just 479 days left ...
Then game is over.
Just one thing is important for me now.
That is to learn about:
HOW CAN I FILL THAT HOLE IN THE BOAT?
Maybe it will be filled ...
Then I'll continue with MY DREAM ...
HOW CAN I FILL IT...?
This is my SOS ...

Skrevet av en av ungdommene som har fått begrenset oppholdstillatelse.
Hentet fra boken *Mens vi venter*, Redd Barna (2010).

Innledning

Diktet på foregående side er skrevet av en av de 71 ungdommene som siden mai 2009 er gitt såkalt begrenset oppholdstillatelse. Teksten beskriver hans opplevelse av ventetiden her i Norge mens han venter på 18-årsdagen sin, når oppholdstillatelsen utløper. For de fleste ungdommer i hans situasjon blir ventetiden tilbrakt utenfor Bergen, på Salhus mottak, et mottak kun for ungdommer med denne typen oppholdstillatelse. Et sentralt tiltak for disse ungdommene er et tilpasset kvalifiserings- og opplæringsopplegg, som er ment å bidra til å fylle ventetiden med noe meningsfylt og gjøre ungdommene bedre rustet til å returnere til sine hjemland. Denne rapporten ser nærmere på dette opplæringsopplegget og evaluerer om det fungerer slik det opprinnelig var tiltenkt: Gir tilbudet ungdommene kompetanse som gjør dem bedre rustet til å returnere til sine hjemland?

Begrenset oppholdstillatelse for enslige mindreårige er et relativt nytt vedtak i Norge, og var et resultat av regjeringens innstrammingspakke i asylpolitikken lagt frem i september 2008. Bruken av tillatelsene ble forskriftfestet og iverksatt fra 1. mai 2009,¹ og siden den gang er 71 slike tidsbegrensede oppholdstillatelser gitt. Til sammenligning ble det mellom 2009 og oktober 2010 gitt 1596 oppholdstillatelser til enslige mindreårige på ulikt grunnlag, og 153 ungdommer fikk avslag på sin asylsøknad. Begrenset opphold blir i dag gitt enslige mindreårige asylsøkere mellom 16 og 18 år. Disse fikk tidligere permanent opphold i Norge på grunnlag av at de var mindreårige når norske myndigheter ikke klarte å oppspore omsorgspersoner i hjemlandet. Når ungdommene når myndighetsalderen, er de forventet å returnere frivillig til sine hjemland. Tidsbegrensede tillatelser hvor enslige mindreårige kan bli i landet frem til de fyller 18 år, er en politikk som i dag blir ført i de fleste europeiske land (O'Connell Davidson and Farrow 2007).² Det varierer imidlertid hvordan politikken gjennomføres i praksis, for eksempel når det kommer til hva ungdommene blir tilbudt av bolig, hvilke muligheter de har for å søke asyl i venteperioden, og om de får tilgang til utdanning.

¹ Utlendingslovens § 38, jf. Utlendingsforskriften § 8-8

² I Tyskland er aldersgrensen 16 år (O'Connell Davidson & Farrow 2007).

I Norge har disse ungdommene i kraft av å være mindreårige en rekke rettigheter, blant dem retten til tilpasset utdanning.³ Omtrent en måned etter at innstrammingsiltaket ble satt i verk, vedtok man derfor å utvikle et utdannings- og kvalifiseringstilbud spesielt rettet mot denne gruppen. Et pilotprosjekt ble startet opp november 2009, driftet av Hero Kompetanse i Bergen. Hovedmålet med dette utdanningstilbudet var å gi ungdommene opplæring og kompetanse som gjorde dem bedre rustet ved retur til hjemlandet. Denne rapporten evaluerer Hero Kompetanses undervisningsopplegg, med utgangspunkt i målsetningene om å tilby undervisning som er kompetansehevende og returmotiverende. Den tar også et mer generelt perspektiv og ser på i hvilken grad det er å anbefale at akkurat disse kriteriene ligger til grunn for opplegget, og om undervisningen oppleves som nyttig og verdifull for ungdommene i den livssituasjonen de er i.

³ I 2003 ble FNs konvensjon om barns rettigheter fra 1989, som gjelder alle barn og unge under 18 år, inkorporert i Norges lover. Alle enslige mindreårige, uavhengig av oppholdsstatus, har således samme rettigheter som alle andre barn i Norge. I konvensjonens artikkel 20 og 22 understrekes spesielt rettigheter for barn som søker flyktningstatus hvor det ikke er mulig å finne foreldre eller andre familiemedlemmer. Barnekonvensjonen stadfester videre i artikkel 28 og 29 alle barns rett til tilpasset utdanning.

Metode

Behov for kunnskap

Siden begrensede tillatelser for enslige mindreårige asylsøkere er en ny type asylvedtak i Norge, som omfatter få personer, finnes det lite eller ingen dokumentasjon på den praktiske gjennomføringen av dette vedtaket eller på hva slags virkninger det har hatt. Det er derfor et uttalt behov for å se nærmere på flere aspekter ved disse ungdommenes situasjon, for å kunne systematisere kunnskapen i feltet. Denne rapportens mandat er å fylle en del av dette kunnskapsgapet, ved å evaluere om utdanningstilbudet for ungdom som bor på Salhus mottak fungerer slik det er tiltenkt. Gitt de målsetninger myndighetene har satt seg, hvordan fungerer opplegget? Det er behov for å kartlegge hva som fungerer godt i opplegget slik det fremstår i dag, samt peke på hvilke dilemmaer og utfordringer man står overfor når man skal utvikle et utdanningstilbud for ungdom med begrensede oppholdstillatelser. Et mål for denne rapporten er å formidle og analysere ungdommenes erfaringer med og tanker om utdanningstilbudet. Søkelyset er satt på hvordan ungdommene opplever kurset slik det fungerer i dag og hvilke tanker de har omkring egne utdanningsbehov og ønsker. I tillegg har rapporten som mål å samle den kunnskapen som allerede foreligger hos en rekke nøkkeltakter, og kartlegge hva slags tanker de har gjort seg om hva som fungerer, om mulige forbedringer og eventuelle alternative løsninger.

Utvalg og feltarbeid

Utgangspunktet for evalueringen var et ønske om en bredere forståelse for ungdommenes virkelighet og oppfatning av egen situasjon. Derfor har jeg snakket med ungdommer med begrensede tillatelser med ulike bakgrunn og som lever i ulike situasjoner i Norge i dag. I løpet av prosjektet har jeg gjennomført kvalitative intervjuer med åtte ungdommer som har fått begrenset oppholdstillatelse. Utvalget kan synes lite, men dette omfatter omtrent en fjerdedel av alle ungdommer som var gitt denne typen tillatelse på det tidspunkt feltarbeidet ble utført.⁴ I tillegg er det gjennomført uformelle

⁴ Ifølge statistikk foreliggende på gitt tidspunkt.

gruppesamtaler med ytterligere ti ungdommer. Fire av intervjuene er med ungdommer som i dag bor ved Salhus mottak, hvorav to i dag deltar på kvalifiserings- og opplæringsopplegget, og to har valgt ikke å delta. De resterende intervjuene er gjennomført med fire ungdommer som ikke bor på Salhus. To av disse ungdommene har tidligere bodd ved Salhus mottak og bor nå henholdsvis privat og er overflyttet til ordinært mottak. De to siste er ungdommer som aldri har bodd på Salhus, men som bor på ordinære mottak for enslige mindreårige andre steder i landet. Som del av feltarbeidet var jeg en uke i Bergen og tok del i undervisningen ved Hero Kompetanse, noe som i tillegg til intervjuer ga mulighet til en del uformelle samtaler med ungdommer som deltok i denne undervisningen.

I tillegg til ungdommene har jeg intervjuet en rekke nøkkelinformanter i førstelinjen rundt ungdommene. Denne informasjonen var nyttig for å forstå og sette informasjonen fra ungdommene inn i en sammenheng. Det foreligger en hel del kunnskap i førstelinjetjenesten som ikke tidligere er dokumentert, men som denne rapporten ser nytte av å viderefremme. Denne kunnskapen er inkorporert i teksten med eksplisitte referanser og sitater der det har vært hensiktsmessig. I løpet av feltarbeidet har jeg snakket med en rekke personer som jobber relativt tett på ungdommene: mottaksansatte på Salhus, hjelpeverger, lærere ved Hero Kompetanse og lærere ved Nygård skole hvor ungdommene mottar norskundervisning. I tillegg er intervjuer gjennomført med UDI-ansatte som har vært sentrale i opprettelsen av tilbudet på Salhus, representanter for Redd Barna, som har vært den organisasjonen som har vært mest høyløst når det gjelder å protestere mot vedtakene og disse ungdommenes situasjon, samt representanter for IOM, som månedlig er på besøk på Salhus for å informere om returordningene som finnes for ungdommene.

Etiske betraktninger

Gjennomføringen av evalueringen har brakt opp en rekke etiske dilemmaer som det har vært viktig å ha et bevisst forhold til. Evalueringen tar for seg en meget liten del av en større politisk debatt omkring begrensede tillatelser for enslige mindreårige. To problemstillinger har vi viet ekstra oppmerksomhet; for det første om utdanningssituasjonen til disse ungdommene kan evalueres isolert eller om en slik evaluering krever at man ser på hele livssituasjonen disse ungdommene befinner seg i; og for det andre om prosjektet kunne forsvare å intervjuer mindreårige på institusjon som tilhører en gruppe som i betydelig større grad enn annen ungdom sliter med psykiske helseplager.

Vi fikk tidlig en intern diskusjon om hvorvidt det var mulig å gjennomføre denne evalueringen løst fra en bredere evaluering av hele omsorgssituasjonen for disse ungdommene, og i hvilken grad en rapport kunne være med på å legitimere ordningen

med begrensede tillatelser for enslige mindreårige. Vi kom frem til at evalueringen av utdanningstilbudet ikke kan løsrives fullstendig fra den øvrige situasjonen disse ungdommene befinner seg i. Dette ble også tydelig bekreftet gjennom møtene med ungdommene, hvor skillet mellom Salhus, Hero Kompetanse og Nygård skole ofte ble visket ut, og oppmerksomheten i stor grad var på ventesituasjonen de befinner seg i og hvordan nettopp denne påvirker møtet med de ulike institusjonene. Denne rapporten vil derfor ta inn over seg bo- og omsorgssituasjonen til disse ungdommene i den grad ungdommene selv peker på sammenhenger mellom denne og deres utdannings situasjon. Det skal likevel understrekes at intervjuene dreide seg om utdanningstilbud, noe som begrenset hvilken type informasjon jeg fikk tilgang til. Dette er ikke på noen måte en utfyllende rapport når det kommer til de øvrige aspektene i disse ungdommenes liv. Når vi besluttet å gjennomføre studien med de begrensninger i mandat og ressurser som var definert i utlysningen, var dette i stor grad bygget på en overbevisning om at disse ungdommene, i likhet med all annen ungdom i Norge, fortjener en grundig evaluering av det utdanningstilbudet som tilbys dem. Uansett hva man må mene om å gi begrensede oppholdstillatelser til ungdom, er det slik at flere titalls ungdommer i dag lever med denne typen oppholdsgrunnlag, og det er viktig å ha kunnskap om hvordan deres erfaringer med ordningen og kvalifiseringsopplegget er. Denne rapporten vil derfor fylle et lite hull i et stort kunnskapsgap og tydeliggjør behovet for et større akademisk søkelys på begrensede tillatelser for enslige mindreårige.

I gjennomføringen av prosjektet har etiske avveininger i stor grad vært knyttet til at jeg har ønsket å sette ungdommenes perspektiver i sentrum. Det er flere utfordringer med å intervju barn og unge, både i forskningsøyemed og asylprosesser (jf. Lidèn, Rusten og Aarset 2008, Lidèn 2009). Prosjektet fordret således en konstant avveining av behovet for å inkludere ungdommenes perspektiver og skåne dem fra unødvendig pågang utenfra. Her vil jeg kort gå igjennom noen av de mest sentrale etiske problemstillingene i denne avveiningen.

Én utfordring er å sikre informert samtykke. Siden flere av ungdommene er under 18 år, krever dette i første rekke at deres verger blir informert om prosjektet og samtykker i at ungdommene kan forespørres om å delta. I annen rekke, og like viktig, kreves det at ungdommene selv forstår hensikten med intervjuet og samtykker til deltagelse. For noen av ungdommene var det vanskelig å forstå min rolle som forsker og hensikten med intervjuet eller samtalene. Å forstå hva forskning er, kan være vanskelig selv for norsk ungdom. I tillegg kan det for disse ungdommene være problematisk å forstå forskjellen på asylintervju, kartleggingen som skjer på mottakene, og forskningsintervju. Særlig vanskelig var det å formidle det faktum at forskningen var finansiert av UDI, men at jeg som forsker var uavhengig, og at UDI ikke hadde innsyn i intervjuene utover denne rapporten. I de fleste tilfellene gikk denne klargjøringen greit så lenge det var tid til å forklare og svare på de spørsmålene ungdommene hadde. Deltagelse var basert på frivillighet, og det ble lagt vekt på muligheten for å trekke seg når som helst i fors-

kningsprosessen. Det kan tenkes at manglende forståelse av min rolle og intervjuenes hensikt var en av årsakene til at flere ungdommer valgte ikke å snakke med meg.

En av de mest sentrale utfordringene i gjennomføringen av intervjuene handlet om i hvor stor grad man kan tillate seg å strukturere eller styre intervjuet. Mange av ungdommene var frustrert over sin situasjon og over at de må reise fra Norge på 18-årsdagen sin. Flere var derfor mer opptatt av å snakke om andre sider ved sin livssituasjon enn om undervisningen. Dette er ikke bare forståelig, men det ga meg også viktig innsikt i hvordan situasjonen ungdommene befinner seg i påvirker deres evne til å ta til seg kunnskap, motivasjon for å gå på skole daglig og konsentrere seg om andre ting enn det overhengende vedtaket. I tillegg var det mange av ungdommene som uttrykte at de manglet en voksenkontakt de kunne snakke med, og de hadde et sterkt ønske om å kunne formidle egne opplevelser og tanker omkring den situasjonen de befinner seg i. I slike tilfeller er det viktig å la ungdommer snakke uavbrutt om et hendelsesforløp eller sin situasjon, ettersom det å avlede eller stoppe fortellingen kan oppfattes som en avvisning (Øien 2009).

Et annet etisk dilemma i denne studien relaterer seg til ungdommenes mentale helse. Ungdommene i denne studien befinner seg i en meget særegen situasjon både sosialt og rettslig. Deres rettslige status er spesiell i norsk sammenheng⁵ og er et resultat av en politikk i skjæringspunktet mellom solidaritet og restriktivhet. Deres asylgrunnlag har en myk og en hard side, hvor den myke siden kommer først i tid i form av innvilgelse av opphold, etterfulgt av en ventende retur frem i tid. Studier viser at selv om denne praksisen gjør den umiddelbare situasjonen for ungdommene lettere sammenlignet med tvangsretur i lav alder, kan den skape stress og uro når det kommer til fremtidsutsikter (O'Connell Davidson and Farrow 2007). I Norge viste en stor studie gjennomført av Folkehelseinstituttet at enslige mindreårige asylsøkere i betydelig større grad enn andre ungdommer sliter med psykiske helseplager (Oppedal et al. 2009). De har også langt oftere vært utsatt for traumer eller overgrep i ung alder. Det er derfor all grunn til å tro at ungdommene som mottar en tidsbegrenset oppholdstillatelse vil være spesielt utsatt for psykiske helseplager. Dette har flere etiske implikasjoner for forskningen. Blant annet ble det viktig å utvikle samarbeid med mottakene som har den daglige omsorgen med tanke på utvelgelse av respondenter. Mottaket var sentralt i å definere hvem de mente burde skånes for pågang utenfra.⁶ Dette kan ha ført til en uheldig styring av respondenter fra mottakets side, men det ble valgt å legge andre hensyn foran det å få tilgang til alle potensielle respondenter. Selv om tematikken i intervjuene ikke var av sensitiv art, kan, som nevnt over, intervjusituasjonen trigge en del andre behov og følelser enn de som berøres spesifikt. Derfor ble det utarbeidet rutiner for oppfølging

⁵ For sammenligning, se litteratur på kollektive midlertidige tillatelser gitt til bosniere og kosovoalbaniere på 1990-tallet. (jf. Altamirano 1998, Brekke 1998).

⁶ Dette gjaldt i større grad andre mottak enn Salhus.

av ungdom i etterkant av intervjuene, om det skulle bli behov for det. Det ble behov for å følge disse rutineene kun i ett tilfelle, hvor en ungdom i intervjusituasjonen valgte å dele informasjon om sin mentale status som burde videreformidles til ungdommens særkontakt på mottaket. Etter å ha forklart konsekvensen av taushetsplikten jeg var underlagt, valgte ungdommen sammen med meg å kontakte mottaksansatte for selv å fortelle videre om problemene.

Generelt kan man si at de etiske problemstillingene i prosjektet, foruten avveiningen om å gjennomføre det, i all hovedsak dreide seg om en avveining mellom å inkludere og å skåne ungdommene. Det ble prioritert å få ungdommenes perspektiver frem i lyset, men ikke for enhver pris. All deltagelse var frivillig, med mulighet til å trekke seg underveis, og jeg tok hensyn til anbefalinger fra mottakets side.

Praktisk gjennomføring

Nettopp siden dette er et arbeid som har en rekke større og mindre etiske implikasjoner, vil dette kapittelet kort gå igjennom hvordan disse ble møtt og hvordan evalueringen ble gjennomført i praksis.

Tilgang og samtykke

Å komme i kontakt med ungdommene har vært en etisk krevende og tidsmessig omstendelig prosess. Siden ungdommene er under 18 år, kreves det samtykke fra foresatt, som for disse ungdommene er hjelpevergen. Først etter at vergen hadde samtykket, kunne jeg spørre ungdommen selv om han eller hun ønsker å delta i prosjektet. Videre er tilgangen til mottak for enslige mindreårige regulert av UDI, som har ansvaret for alle enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år. Samarbeidet med Salhus mottak kom i gang relativt raskt, og min kontaktperson på Salhus ga meg kontaktinformasjon til alle ungdommenes hjelpeverger. Av de vergene jeg fikk kontakt med, samtykket samtlige til at jeg kunne forespørre deres vergebarn om de ønsket å snakke med meg.

Når det kom til å formidle informasjon til ungdommene, ble dette på Salhus gjort gjennom et frivillig informasjonsmøte med tolk en av de første dagene jeg var i Bergen. Møtet ble gjennomført slik at mindre grupper, fordelt på landbakgrunn med tolk, snakket med meg. På bakgrunn av dette valgte to ungdommer å snakke med meg via tolken der og da, mens resten ønsket å tenke mer på forespørselen. Alle fikk utdelt et informasjonsskriv tilpasset deres aldersgruppe, som de tok med seg. Informasjonsskrivet presenterte prosjektet, med vekt på forskerens rolle, anonymisering av deltakerne og muligheten for å trekke seg.

Videre dro jeg opp til Salhus en ettermiddag og var der utover kvelden. I disse timene fikk jeg snakket med flere i en uformell gruppesetting, i all hovedsak anført av de som ikke deltar i undervisningsopplegget, og to gutter som ikke deltar i opplegget på Salhus valgte å snakke med meg på tomannshånd. Både når det gjelder ungdommene som snakket med meg på informasjonsmøtet og de som snakket med meg på mottaket, må man anta at det er en viss utvalgsskjevhet. I det utvalget som møtte på det frivillige informasjonsmøtet, var ingen av de ungdommene som har avvist utdanningstilbudet. Man kan også anta at det er forskjeller mellom de ungdommene som tok kontakt med meg på mottaket og i undervisningssituasjonen, og de som konsekvent unngikk meg. Et utgangspunkt for intervjuene var å akseptere at noen ikke ønsket å snakke med meg, til tross for at dette kunne gi utslag på informasjonen jeg fikk, siden gruppen allerede var liten. Jeg valgte bevisst ikke å jobbe oppsøkende på mottaket, da ungdommene hadde flere muligheter til selv å ta kontakt med meg, og de ansatte hadde bidratt til at alle fikk informasjon om mitt nærvær. Dersom jeg som forsker hadde oppsøkt rommene til ungdommer som valgte å holde seg unna, kunne noen ha følt seg presset til å snakke med meg, noe som ville ha utfordret i hvilken grad intervjuet var basert på informert samtykke. Dette førte til at det var noen ungdommer jeg aldri kom i direkte kontakt med, men dette var en etisk avveining som ble tatt i samråd med mottakspersonalet.

Gjennom deltagende observasjon på selve undervisningen de to dagene i uken ungdommene er hos Hero, fikk jeg også snakket mer uformelt med flere av de som deltar i opplegget.

Når det gjelder intervjuene med ungdom som ikke bor på Salhus, viste dette seg å være mer krevende. Flere mottak jeg kontaktet, avviste forespørselen, fordi mottaket skulle nedlegges, fordi de mente ungdommene som bodde der måtte skånes, eller fordi de rett og slett ikke hadde kapasitet til å ta meg imot. Noen mottak sa seg villig til å informere ungdommene som bodde der og deretter kontakte meg, men kun ved ett mottak førte dette frem til faktiske intervjuer. Utvelgelsen her bestod i at mottaket identifiserte ungdommer de mente ville være i stand til å gjennomføre et intervju, og ga meg kontaktinformasjon til hjelpevergene deres. Etter at samtykke forelå, forespurte mottaksansatte de aktuelle ungdommene om de kunne tenke seg å bli intervjuet.

Den siste typen respondenter var ungdom som bodde privat. Her ble kontakt opprettet gjennom e-post og internett, og informert samtykke ble gitt etter grundig informasjon i forkant av intervjuet.

Anonymitet

Å gi respondentene anonymitet har blitt prioritert i skrivingen av denne rapporten. Ungdommene som presenteres i teksten kan være basert på flere faktiske personer som deler visse trekk. Dette er gjort for presentere mønstre i dataene som er samlet inn, men enda viktigere er det å sikre respondentenes anonymitet. I alle tilfeller er informasjon

om alder, familiebakgrunn, nasjonalitet og bosituasjon utelatt. Fordi populasjonen er såpass liten, er noe informasjon endret for å sikre anonymitet. Det er likevel lagt vekt på at endringene ikke påvirker den analytiske verdien av informasjonen. I rapporten vil alle ungdommene som presenteres bli gitt guttenavn, dette fordi jenter er underrepresentert i denne gruppen og dermed lettere identifiserbare. I rapporten har jeg valgt å bruke norske navn som er vanlige for denne aldersgruppen, og som i tillegg er navn som kan finnes i populasjonen.

Språk

Intervjuene i denne evalueringen ble gjennomført på norsk eller engelsk, med bruk av tolk fra morsmål der det var nødvendig. I forbindelse med alle intervjuer ble det informert om mulighet for bruk av tolk, og jeg lot det være opp til ungdommene selv å velge om de ønsket tolk eller ikke. De fleste ungdommene valgte ikke å benytte seg av tilbudet, da de snakket såpass bra norsk. To ungdommer benyttet seg av tilstedetolk, og én ungdom benyttet telefontolk. Dette betyr at sitater gjengitt i denne rapporten i noen tilfeller er oversatt én og i noen tilfeller to ganger før de har fått sin endelige form. Alle intervjuene ble tatt opp på digitalt lydbånd, noe som var opp til respondentene å avgjøre.

Noen av respondentene ble intervjuet på språk de ikke fullt ut behersket (engelsk eller norsk). Jeg har valgt å oversette disse til vanlig, hverdagslig norsk. Dersom det foreligger tvil om korrekt tolkning, er det mer sannsynlig at intervjuer som var til stede og kjenner sammenhengen sitatet er tatt ut fra, er bedre i stand til å tolke sitatet riktig enn en tilfeldig leser. Som Tyldum og Tveit (2008) påpeker kan direkte sitering av gebrokkent norsk føre til en form for «eksotifisering» eller latterliggjøring av respondenter som har gått med på å fortelle sine historier på tross av begrensede språkferdigheter.

Hvem og hvor mange snakker vi om?

Mellom 1. mai 2009 og 31. oktober 2010 har 71 enslige mindreårige asylsøkere fått begrenset tillatelse, altså avslag med rett til å bo i Norge frem til fylte 18 år. Ved utgangen av november 2010 hadde 36 ungdommer fått tilbud om å delta i kvalifiserings- og opplæringsopplegget i regi av Hero Kompetanse, og de har dermed bodd eller bor på Salhus avdeling for enslige mindreårige. Ungdommene kommer fra mange ulike regioner, og i alt 20 land er representert i gruppen.⁷ Stort sett er det kun en til to ung-

⁷ Afghanistan, Angola, Den demokratiske republikken Kongo, Eritrea, Etiopia, Gambia, Irak, Iran, Kenya, Kina, Marokko, Mongolia, Nigeria, Russland, Somalia, Statsløs, Syria, Tanzania, Uganda og Usbekistan. Basert på tall fra utgangen av oktober 2010.

dommer fra hvert av landene som blir gitt denne typen opphold. Tre land skiller seg ut ved at de både i 2009 og 2010 var representert med over tre ungdommer: Afghanistan, Irak og Etiopia. I 2009 var irakiske ungdommer spesielt overrepresentert, med 19 ungdommene. Så langt i 2010 har afghanere vært den største gruppen, ved utgangen av oktober 2010 var 15 av ungdommene som hadde fått denne tillatelsen i løpet av året fra Afghanistan.

Tabell 1 Asyldedt i UDI for reelle enslige mindreårige asylsøkere realitetsbehandlet i Norge fordelt etter grunnlag for asyl og avslag i de tre hyppigste nasjonalitetene, og totalt, 2009 og 2010.

Nasjonalitet	Innvilgelse			Begrenset/ midlertidig opphold	Avslag	Totalt realitets- behandlet****
	Asyl	Annen beskyttelse	Opphold av humanitære grunner			
2009						
Afghanistan	29	546	10	1	9	595
Irak	3	1	45	19	64	132
Etiopia	12	0	9	5	1	27
Andre land	21	81	48	8	16	174
Totalt	65	628	112	33	90	928
2010*						
Afghanistan	30**	593***	2	15	35	675
Irak	2	0	8	6	6	22
Etiopia	3	1	4	3	0	11
Andre land	35	52	43	14	23	185
Totalt	88	646	57	38	63	893

Kilde: UDI

* Tall fra 2010 er t.o.m. 31. oktober 2010.

** Heter i statistikken fra 2010 «konvensjonsflyktning», men tilsvarende kategorien asyl.

*** Annen beskyttelse innebærer fra og med 2010 flyktningstatus på lik linje med de som får en tillatelse etter flyktningkonvensjonen jf. ny lov om flyktningstatus.

**** Dublin-saker, saker som er trukket eller henlagt, samt avslag av annen grunn er ikke inkludert.

Under gjennomføringen av feltarbeidet bodde det 15 ungdommer på Salhus mottak. Noen ungdommer har ikke blitt flyttet fra ordinært mottak og venter på overflytting til Salhus, noen er flyttet til andre mottak enn Salhus, blant annet på grunn av helse-relaterte plager, andre igjen bor privat. Ved utgangen av november har 30 av ungdommene som har blitt gitt denne typen tillatelse fylt 18 år. Blant disse har de fleste blitt overført til ordinære asylmottak for voksne, noen har valgt å bosette seg privat, og en liten gruppe har forsvunnet fra UDIs registre. Ingen av ungdommene har returnert frivillig med IOM. Én person har fått innvilget retur, men ikke reist, i tillegg har en annen person søkt om retur med IOM. Tre andre har trukket søknadene eller forsvun-

net etter at de har søkt om IOM-retur. Ifølge UDIs registre er ingen som har fylt 18 år blitt uttransportert av politiet.

Alle ungdommene som bor på Salhus mottak har bodd på minst tre andre mottak før de ankom⁸, noen har vært innom flere. Fra vedtaket foreligger, går det ulik tid før ungdommene blir overflyttet til Salhus mottak, hvor de skal bo sammen med ungdommer i samme situasjon og motta et opplæringstilbud som er tilpasset gruppen. Den daglige omsorgen for ungdommene er mottakets ansvar. Siden de ikke bosettes, men blir boende på asylmottak under hele sitt lovlige opphold i Norge, forblir de UDIs ansvar.⁹

Det er i praksis slik at ungdommene ankommer Salhus med ulike mellomrom. Noen av de som bor på Salhus mottak i dag har bodd der siden oppstart, mens det til enhver tid også er ungdommer som nylig har ankommet og noen som nylig er blitt flyttet fordi de har fylt 18 år.

Ungdommene som lever med begrenset oppholdstillatelse i Norge er en meget heterogen gruppe. Den sterkeste fellesnevneren for dem, foruten å være omtrent like gamle, er en byråkratisk merkelapp: de har fått midlertidig oppholdstillatelse som et resultat av sin asylsøknad her i Norge. De har også det til felles at de har blitt adskilt fra nære omsorgspersoner og venner, og at de nå står alene i et nytt land og skal tre inn i en selvstendig voksentilværelse. Overgangen fra å være ungdom til å bli voksen er i seg selv utfordrende, og for disse ungdommene er den mer utfordrende og brutal enn for annen ungdom i Norge. På 18-årsdagen løper oppholdstillatelsen ut, nok en gang må de bryte opp med sine relasjoner, de må forlate Norge og dra tilbake til det hjemlandet de forlot. Men her slutter også mange av likhetstrekkene mellom ungdommene som er gitt begrenset oppholdstillatelse. Som påpekt over kommer ungdommene fra en rekke ulike land. De har ulike og unike grunner til å forlate hjemlandet sitt og legge ut på denne reisen som har brakt dem til Norge. De har forskjellige erfaringer med seg i bagasjen, både fra hjemlandet, reisen og oppholdet i Norge.

Når det kommer til utdanningsbakgrunn, finner man også store forskjeller i denne gruppen av ungdommer. Her finner man jenta med lang skolegang hjemmefra, som er motivert for å ta fatt på et langt og utfordrende skoleløp; gutten med et par års utdanning fra hjemlandet og fra tidligere transittland, som ønsker å lære seg norsk for å kunne kommunisere med dem rundt seg, normalisere hverdagen og «bli voksen»; og man finner gutten uten noen skolegang, som drømmer om en gang å lære seg å lese og skrive og kanskje en dag bli mekaniker. Nettopp disse ulikhetene er sentrale når jeg senere i rapporten ser på ungdommenes møte med utdanningsopplegget, og også sentrale når det skal etableres et enhetlig og tilpasset kvalifiserings- og opplæringsopplegg for denne gruppen ungdommer.

⁸ Ankomst transitt, transittmottak og ordinært mottak for enslige mindreårige.

⁹ For ungdommer som bosettes blir det overordnede ansvaret overført fra UDI til IMDi.

Hva innebærer midlertidig tillatelse for enslige mindreårige?

Før vi går nærmere inn på selve opplæringsopplegget trengs en kort og mer formell introduksjon til vedtaket som er grunnlaget for ungdommenes tilværelse her i Norge. Som nevnt over er begrensede oppholdstillatelse for enslige mindreårige et resultat av regjeringens innstrammingspakke i asylpolitikken fra september 2008. Tiltak seks i innstrammingspakken var et av to tiltak som gjaldt enslige mindreårige asylsøkere mellom 16 og 18 år, og lød slik¹⁰:

«Det kan etter en individuell vurdering gis midlertidige og begrensede tillatelse til enslige mindreårige asylsøkere over 16 år som ikke har annet grunnlag for opphold enn at de er uten forsvarlig omsorg i hjemlandet.»

Tiltaket innebærer at enslige mindreårige asylsøkere mellom 16 og 18 år som tidligere fikk oppholdstillatelse i Norge fordi norske myndigheter ikke fant omsorgspersoner i hjemlandet, fra mai 2009 får en tidsbegrenset, midlertidig oppholdstillatelse i medhold av utlendingsloven § 38, jf. utlendingsforskriften § 8-8. Vedtaket innebærer at ungdommene har fått avslag på sin søknad om beskyttelse, jf. utlendingsloven § 28 første ledd. Tillatelsen danner derfor ikke grunnlag for permanent oppholdstillatelse slik som tidligere var praksis. Ungdommene skal ikke lenger bosettes i kommuner, men bli boende i mottak sammen med andre enslige mindreårige. Begrenset oppholdstillatelse gir ikke grunnlag for familieinnvandring for søkerens familiemedlemmer. Tillatelsen kan heller ikke fornyes, og faller bort etter at søkerne når myndighetsalder. Ifølge vedtaket har ungdommene da plikt til frivillig å vende tilbake til sine hjemland. Denne bestemmelsen ble forskriftsfestet og iverksatt fra 1. mai 2009.

På tross av at tillatelsen ikke medfører bosetting, innebærer den en rekke andre rettigheter. Blant annet har ungdommene samme tilgang til utdanning som andre bosatte enslige mindreårige, med hjemmel i opplæringsloven. I dette ligger retten til grunnskole og videregående opplæring. Siden de fleste enslige mindreårige som migrerer til Norge ikke har rukket å opparbeide seg et høyt nok nivå i norsk til å følge en vanlig norsk skolehverdag før de ankommer Salhus, innebærer denne retten til utdanning i praksis norskopplæring. Denne norskopplæringen mottar ungdommene som bor på Salhus mottak ved Nygård skole i Bergen, en skole spesialisert på minoritetsspråklige elever. Her går ungdommene i klasse sammen med andre innvandrere for å kvalifisere til et visst nivå av norskkunnskaper.

¹⁰ Det andre tiltaket åpnet for å anvende Dublin II-forordningen overfor enslige mindreårige asylsøkere. Norge har tidligere hatt en praksis hvor enslige mindreårige asylsøkere rutinemessig blir unntatt fra Dublin-behandling. Praksis ble endret slik at enslige mindreårige asylsøkere vil kunne returneres til et annet Dublin-land, dersom de har søkt asyl eller har en ferdigbehandlet søknad der før de kommer til Norge.

I januar 2009, da det var klart at denne typen vedtak skulle gjennomføres, ble UDI bedt om å utrede ekstra tiltak for denne gruppen ungdom. I juni, en måned etter bestemmelsen ble forskriftsfestet og iverksatt, ble UDI gitt i oppdrag fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet å skape et tilpasset opplæringsopplegg for ungdom som fikk denne typen vedtak. Målet med tilbudet skulle være å gjøre ungdommene bedre i stand til å returnere til sine hjemland ved fylte 18 år. I oppdraget lå føringer på at opplæringstilbudet skulle differensieres slik at det ble tilpasset den enkeltes botid og kompetanse, og at vekten skulle være på hvilke kvalifikasjoner den enkelte ville være best tjent med ved en forestående retur til sitt hjemland etter fylte 18 år.

Praktiske avveininger med hensyn til gjennomføring av opplæringstilbudet samt et ønske om å nå flest mulig av ungdommene som kom til å få begrenset oppholdstillatelse, gjorde at man falt ned på å samle ungdommene på et felles mottak fremfor å utvikle lokale tilpasninger på alle ordinære mottak for enslige mindreårige. Det ble også sett som ugunstig at ungdommene skulle bo sammen med andre enslige mindreårige som fikk opphold, og daglig måtte oppleve at kamerater ble bosatt i kommuner, mens de selv ble boende på mottaket i opp til to år. Hero Kompetanse vant anbudsrunderen om å drive opplegget. Ettersom de tilbød et undervisningsopplegg tilknyttet Bergen og Salhus avdeling for enslige mindreårige, ble det besluttet å gjøre om denne til en avdeling som kun skulle ta imot ungdommer med begrenset oppholdstillatelse frem til fylte 18 år.

Midlertidige tillatelser i et kort historisk perspektiv

Midlertidige eller begrensede oppholdstillatelser er ikke et nytt fenomen i Norge, men et resultat av en asylpolitikk som de siste 20 årene gradvis har fokusert mer på et tilbakevendingsperspektiv (jf. Altamirano et al. 1998). De første midlertidige oppholdstillatelsene i Norge ble gitt i perioden 1992–1994, da om lag 13 500 bosniske flyktninger fikk midlertidig beskyttelse på kollektivt grunnlag (Valenta og Berg 2003). Målet for denne typen tillatelser var at flyktningene kunne bli i Norge så lenge de hadde et reelt beskyttelsesbehov. Situasjonen i det tidligere Jugoslavia utviklet seg imidlertid til en mer langvarig konflikt enn norske myndigheter hadde sett for seg, og de midlertidige tillatelsene ble omgjort til permanente. I 1998 ble samme type tillatelse gitt flyktninger fra Kosovo. Denne gangen ble ordningen praktisert som planlagt, og majoriteten av disse flyktningene returnerte frivillig eller ble tvangsreturnert. Disse tillatelsene ble på 90-tallet sett på som et nytt paradigme i flyktningpolitikken, og tilbakevending ble i større grad et fokusområde i asylpolitikken. Disse rundene med midlertidige tillatelser var basert på en politisk tosidighet, der flyktningene fikk mulighet for full integrasjon i kommunene, samtidig som tilbakevending var et viktig element i deres

oppholdsgrunnlag. Dette ble betegnet som et politisk dobbeltspor (jf. Valenta og Berg 2003, Altamirano et al. 1998, St.meld. nr. 17 (2000–2001)).

Den dominerende diskursen på asylfeltet i dag er at innvandring skal reduseres. Tilbakevendingsperspektivet har økt i omfang og styrke. Innstrammingspakken, som de nye midlertidige tillatelsene for enslige mindreårige er en del av, ble presentert og forsvart ut fra et argument om at ankomsten av asylsøkere, og da spesielt enslige mindreårige, måtte reduseres, og at dette ville bli mest effektivt gjennom å harmonisere Norges asylpolitikk med resten av Europa. Argumentet bygger på en tanke om at asylsøkere foretar et rasjonelt valg om å søke asyl i det landet hvor de har høyest sannsynlighet for å få opphold. Norge kan derfor, gjennom å være mer liberalt enn øvrige Europa, tiltrekke seg flere asylsøkere.

Innstramningene er altså ment å fungere som et signal for potensielle fremtidige asylsøkere. Og det er i denne sammenhengen igjen man har innført en ny form for midlertidig oppholdstillatelse. Det som likevel er nytt i norsk sammenheng med disse tillatelsene, er at de utelukkende gis enslige mindreårige. Siden Norge har signert barnekonvensjonen, har staten ikke anledning til å tvangsutsende barn. Dersom avslag skal gis uten at omsorgspersoner er identifisert i hjemlandet må derfor staten gi barnet opphold frem til den dagen det juridisk sett er mulig å definere barnet som voksen, og behandle det deretter. Et annet nytt element ved denne typen midlertidige tillatelser er at muligheten for full integrasjon og bosetting i kommuner under ventetiden i Norge, er fjernet.

Kort oppsummert: Begrenset oppholdstillatelse for enslige mindreårige er en ny type oppholdsstatus i norsk sammenheng. Ungdommene som lever med denne typen oppholdstillatelse i Norge i dag, utgjør svært få av det totale antallet enslige mindreårige som søker asyl i Norge. Begrunnelsen for å innføre denne typen begrenset opphold, er å gi signal om at Norge ikke fører en mer liberal praksis enn EU. Ungdommene skal i ventetiden bli boende på mottak, men i kraft av sin alder, samt i kraft av å ha et vedtak som formelt sett defineres som en type opphold, har de likevel en rekke rettigheter (blant annet knyttet til utdanning). Ungdommene lever derfor i spenningsfeltet mellom integrasjon og returmotivasjon, og er på mange måter prøvekaniner for en ny type asylpolitikk – og en ny type utdanningsopplegg.

Veien videre – et tilpasset kvalifiserings- og opplæringsopplegg

Kvalifiserings- og opplæringsopplegget utviklet av Hero Kompetanse er gitt navnet *Veien videre: Motivasjon, mestring og muligheter*. Det ble utviklet som et modulbasert opplegg med fem ukers moduler som skulle ta sikte på å tilby grunnleggende yrkesopplæring samt kursing i språk, entreprenørskap og data. Det har blitt gjennomført forholdsvis omfattende endringer og tilpasninger fra det opprinnelige opplegget, på grunn av ulike utfordringer Hero har støtt på underveis.

Dette er en evaluering av et pilotprosjekt. Når man evaluerer et opplegg som ennå ikke har fått satt seg og utviklet kontinuitet over tid, er det vanskelig å skille mellom hva som er «barnesykdommer» som vil bli rettet, tilpasset og endret underveis, og hva som er symptomer på mer alvorlige problemer ved opplegget. På mange måter kan man derfor si at en evaluering på dette tidspunkt kan fremstå som noe urettferdig, da elementer som vil bli trukket frem her kanskje allerede er identifisert som problemer, og i løpet av kort tid derfor blir rettet opp. På den andre siden har opplegget vært i drift i over et år, og man må derfor regne med at det til en viss grad har satt seg.

Dagens opplegg

Opplæringskurset som tilbys ungdommene i dag er et opplegg tre dager i uken, onsdag til fredag. Opplæringen foregår i de nye lokalene til Hero Kompetanse i Bergen sentrum, en 45 minutters busstur med ett bussbytte fra Salhus, hvor ungdommene bor. Sammenlignet med tidligere semestre beskriver Hero Kompetanse strukturen rundt det nye opplegget som mer uformell. Det er i større grad lagt opp til individuell oppfølging, og man praktiserer en åpent hus-politikk, det vil si «at ungdommene kan komme alle dager i uken om de ønsker, også utenom undervisningstid» (Aanestad og Helgesen 2010:2). I tillegg er det lagt vekt på gruppesamtaler heller enn på klasseromsundervisning. Lokalene er lyse og åpne, og undervisningen foregår i hovedsak i fellesarealer med sofaer og bord. Hver deltager har tilgang på en bærbar pc, og undervisningen foregår ved at ungdommene jobber på sine pcer, mens veiledere går rundt og gir råd og kommer med oppmuntring. Dette er også essensen i IKT-opplæringen. Det sentrale er læring

gjennom praktisk bruk og nytteverdi, og opplæringen er derfor individualisert. Det brukes ingen fagbøker i undervisningen, og språkkomponenten i opplæringen (engelsk og norsk) blir dekket gjennom skriftlige oppgaver som søknadsskriving og gjennom muntlig kommunikasjon. Av annet skriftlig materiale brukes en bok som alltid ligger fremme. Boken heter Design Revolution¹¹ og omhandler innovative enkle produkt-design fra ulike deler av verden. Ifølge Hero Kompetanse brukes boken som «et redskap for å diskutere ideer til elevbedrift, samtidig som den retter blikket hjemover». Ut over dette baseres undervisningen på oppgaver utviklet av Hero Kompetanse.

Veilederne på kurset i dag er sosialantropologer med erfaring fra lignende opplæringsopplegg. Ansatte ved Hero Kompetanse som tidligere har vært involvert i opplegget, men som er det i mindre grad i dag, har bakgrunn fra kulturvitenskap og pedagogikk.

Som i tidligere år er den overordnede oppmerksomheten for opplæring i dag rettet mot arbeidslivet. Det har i løpet pilotprosjektet blitt prøvd ut mange ulike opplegg rundt samme tematikk. Dette vil jeg komme tilbake til. Denne høsten tilbys ungdommene to moduler, samfunnsfag og elevbedrift, i tillegg til individuell veiledning i arbeidssøking. Onsdagene er satt av til individuell oppfølging, hvor ungdommene får hjelp til å søke opp relevante jobber, skrive CV og søknad og andre praktisk gjøremål. Torsdag og fredag tilbys de to modulene, samfunnsfag og elevbedrift, i tillegg til at det mot slutten av undervisningen igjen er mulig å få individuell oppfølging. Det er dessuten anledning for motiverte deltagere å ha arbeidspraksis i den lokale bedriften. En ungdom er i dag i slik praksis.

Tabell 2 Kvalifiserings- og opplæringsopplegget for enslige mindreårige med begrenset oppholdstillatelse, plan høsten 2010

Modul 1: Samfunnsfag	To dager i uken
Modul 2: Elevbedrift	To dager i uken
Ekstra: praksis (for motiverte deltagere)	En dag i uken – kan tilpasses
Ekstra: Individuell veiledning med jobbsøking ol.	Individuelt tilpasset – parallelt med modul 1 og 2

Samfunnsfagsmodulen bygger i stor grad på tidligere moduler og erfaringer, og fungerer i dag som en introduksjon til kvalifiserings- og opplæringsopplegget. Samfunnsfagsmodulen har tre målsetninger: 1) Å gi kunnskap og ferdigheter som kreves for å planlegge en yrkeskarriere, med vekt på viktigheten av læring, 2) å bidra til en større forståelse av forholdet mellom individ og samfunn, med vekt på regler, normer, rettigheter og plikter, og 3) å kvalifisere for deltagelse på modulen «elevbedrift», med

¹¹ Informasjon om boken kan finnes her: <http://projecthdesign.org/designrevolution.html> (lastet opp: 01.12.10)

vekt på utdanning, arbeidsmuligheter og entreprenørskap. Ifølge Hero Kompetanse er samfunnsfagsmodulen også ment som en deltagende kartlegging av deltagerne, for å skape tillit og bli kjent. Modulen er bygget opp av en del oppgaver som ifølge Hero Kompetanse fungerer best som gruppearbeid, og den er ment å fungere som en uformell klasseromsmodul. Fordi denne modulen har fulgt opplegget i mer eller mindre uforandret form siden oppstart, er det flere av ungdommene som i dag bor på Salhus som har fullført denne i tidligere semestre. Høsten 2010 deltok tre ungdommer på samfunnsfagsmodulen (Aanestad og Helgesen 2010:6). Ved gjennomføringen av feltarbeidet til denne rapporten (uke 40) var kun én av ungdommene igjen, og han møtte sporadisk. Da opplegget opprinnelig er lagt opp som gruppebasert undervisning, fikk denne gutten opplæring i skriving av blogg, som resulterte i to blogginnlegg.

Elevbedriften er en ny modul i kvalifiserings- og opplæringsopplegget denne høsten og en utvikling av entreprenørskapsmodulen som ble prøvd ut våren 2010. Bakgrunnen for å inkludere entreprenørskap som en del av opplegget var todelt. For det første var det et tiltak for å skape mer eierskap til undervisningssituasjonen, og for det andre baserte det seg på en vurdering av at arbeidsmarkedet disse ungdommene ville returnere til sannsynligvis er slik at mange vil være nødt til å skape sin egen arbeidsplass. Arbeidsledigheten øker i de aller fleste deler av verden, og spesielt i områdene disse ungdommene kommer fra, og dessuten er arbeidsmarkedet gjerne tøfttest for de unge (ILO 2010). Hero Kompetanse begrunner også valget av denne modellen ut fra ungdommenes ønske om å få en jobb, og penger ble oppfattet å være en felles motivasjonsfaktor for ungdommene. I denne øvelsen hadde de mulighet for å tjene 4000 kroner per hode skattefritt. I tillegg hadde noen av ungdommene ved Salhus gjennomført alle tidligere moduler, og det var derfor nødvendig å utvide opplegget. Elevbedrift som konsept er utviklet av Ungt Entreprenørskap. I all hovedsak går det ut på at ungdommene skal utvikle en enkel forretningsidé basert på egne interesser, og gjennomføre den etter en fast plan med støtte fra veileder. Under feltarbeidet i uke 40 var to elevbedrifter satt i gang. Tre gutter hadde lagd en elevbedrift innrettet mot musikkproduksjon, og tre jenter hadde startet opp en etiopisk kafé.

Individuell oppfølging foregår gjennom åpent hus-modellen, det vil si at man kan komme dersom man ønsker veiledning. Dette tilbudet er ifølge Hero Kompetanse resultat av et ønske ungdommene hadde kommunisert om å få seg jobb og tjene egne penger. To ungdommer hadde ved gjennomføringen av feltarbeidet skaffet seg jobb gjennom denne veiledningen, og flere var i gang med å søke. Ifølge Hero Kompetanse fungerer bistand til jobbsøking som praktisk IKT-opplæring og bevisstgjøring av ungdommenes ferdigheter og kunnskaper.

Oppmøtet til kvalifiseringsopplegget har denne høsten vært dårlig. De to første ukene etter sommerferien var preget av meget lavt oppmøte, spesielt blant ungdommene som har bodd ved Salhus i lengre tid (Aanestad og Helgesen 2010). De neste ukene (uke 37 og 38) hadde tre faste deltagere og fire som deltok fra tid til annen. I

den perioden feltarbeidet foregikk (uke 39, 40 og 41) hadde opplegget jevnt oppmøte fra de seks deltagerne som arbeidet med elevbedriftene. Oppmøtet har altså økt gjennom høsten, men per oktober 2010 er det fortsatt kun seks av 15 ungdommer som bor ved Salhus mottak som aktivt deltar og derfor mottar et tilpasset undervisningsopplegg. Disse ungdommene er også blant de som har høyest oppmøte på Nygård skole (Aanestad og Helgesen 2010).

De resterende åtte ungdommene deler seg stort sett inn i to grupper. Den ene er en gruppe ungdommer som har bodd på Salhus over lengre tid, men som av ulike grunner har valgt ikke å delta. Tidligere fikk disse ungdommene et tilpasset undervisningsopplegg på Salhus ved at en veileder fra Hero Kompetanse dro opp til mottaket, men per i dag gis ikke et slikt tilbud. Disse ungdommene har også i stor grad valgt ikke å delta på norskundervisningen ved Nygård skole. Noen har imidlertid klart å skaffe seg arbeid på egen hånd gjennom nettverk, og fyller dagene med dette. Den andre og mindre gruppen ungdommer har til felles at de ankom Salhus denne sommeren/høsten. Noen av dem deltok i undervisning ved Hero Kompetanse i begynnelsen av semesteret, men har senere falt fra av ulike grunner.

Situasjonen høsten 2010 oppsummert:

- En gruppe ungdommer har gjennomført alle tre modulene på det reviderte kursopplegget fra våren 2010. Seks av disse er nå i gang med elevbedriftsøvelsen. En av disse er også ute i arbeidspraksis, i tillegg til å ta del i elevbedriftsøvelsen.
- Tre ungdommer startet opp med samfunnsfag i begynnelsen av høsten, men av ulike årsaker er det kun én ungdom som i dag møter sporadisk.
- En gruppe har valgt ikke å delta i kursopplegget av ulike grunner. Denne gruppen mottar i dag ingen tilrettelagt oppfølging. Noen av disse har skaffet seg arbeid på egen hånd, og fyller dagene med dette.
- En av ungdommene mottar ikke noe tilbud ved Hero Kompetanse per oktober, men vil etter planen bli inkludert senere.
- To ungdommer har skaffet seg arbeid gjennom jobbsøkingshjelpen på Hero Kompetanse, og flere av ungdommene som er innom i forbindelse med elevbedrift er også godt i gang med jobbsøking.

Et opplegg i endring

Om én egenskap skal trekkes frem for å karakterisere kvalifiserings- og opplæringsopplegget, må det være endring. Oppstarten ble preget av en rask omstilling og har siden vært i stadig endring, selv opplegget av mai 2010 skiller seg vesentlig fra opplegget i oktober 2010. Endringene har vært av en såpass omfattende art at opplegget på noen felt har beveget seg i en retning vekk fra oppdraget slik det var skissert av departementet og UDI. Dette er noe Hero Kompetanse har vært bevisst på, og de har latt erfaringene fra klasserommet være styrende fremfor prosjektbeskrivelsen. Fokuseringen på engelsk, IKT, yrke/entreprenørskap og mestring er beholdt, men formen på undervisningen er tilpasset underveis. Før jeg går nærmere inn på hvordan dette opplegget oppfattes av ungdommene, og om det fungerer slik det er tiltenkt, er det derfor nødvendig med en kort gjennomgang av hva slags endringer som er gjennomført og hvorfor.

Det opprinnelige opplegget

Noe av bakgrunnen for at kvalifiserings- og opplæringsopplegget er blitt endret såpass mye underveis, er at Hero Kompetanse var uforberedt på en del av de utfordringene som oppstod. Det opprinnelige opplegget med fire moduler ble endret allerede november 2009, på den første dagen i møtet med ungdommene. Tanken bak var opprinnelig at hver modul skulle ta to måneder å gjennomføre, og at selv ungdom med kort botid på Salhus skulle få noe ut av opplegget. I tillegg var det lagt opp til at man skulle ha et åpent fokus på retur i all undervisningen. Opplegget hadde hatt som utgangspunkt at ungdommene hadde en viss forståelse av og aksept for vedtaket de hadde fått og hva det innebar ved ankomst. Dette var også en antagelse UDI arbeidet ut fra. Dette viste seg å ikke stemme.

Tabell 3 Den opprinnelige strukturen til kvalifiserings- og opplæringsopplegget for enslige mindreårige med begrenset oppholdstillatelse, høsten 2009.

Modul 1: Engelsk	Basis engelsk for arbeidslivet 2 måneder 3 timer i uken
Modul 2: IKT	Grunnleggende IKT-ferdigheter 2 måneder 3 timer i uken
Modul 3: Mestring og entreprenørskap	Karriereplanlegging, jobbsøking og samarbeid 2 måneder 3 timer i uken
Modul 4: Grunnleggende yrkesopplæring	Basisferdigheter i arbeidslivet, yrkesorientering 2 måneder 4 timer i uken

Første møte med ungdommene betegnes av ansatte ved Hero Kompetanse som «ramaskrik» og «opptøyer i klasserommet» når opplegget og fokuseringen på retur ble presentert. Flere ungdommer ga uttrykk for at de trodde de hadde fått permanent oppholdstillatelse. Ifølge ansatte ved Hero Kompetanse fikk de inntrykk av at ingen hadde satt seg ned og fortalt ungdommene i klartekst hva vedtaket de hadde fått betydde: «Det virket på oss som om ingen hadde orket å ta den kampen». I hvor stor grad denne misforståelsen var et resultat av svikt i andre institusjoner og etater (som mottak, verge og advokat), er vanskelig å kartlegge i ettertid. Man kan heller ikke utelukke at noen av ungdommene hadde mottatt informasjonen, men ikke vært i stand til å ta den innover seg. Ikke bare er vedtaket overveldende i seg selv, men det skal tilføres at denne tillatelsen var ny for alle involverte og at disse ungdommene faktisk var de aller første med slikt vedtak. Flere av ungdommene hadde sett kamerater få opphold på lignende grunnlag tidligere, noe som skapte både forvirring og fortvilelse.

Det første møtet mellom Hero Kompetanse og ungdommene ble med andre ord preget av uro. Dette førte til at Hero Kompetanse la sin opprinnelige plan til side, og i de første ukene ble det ikke lagt vekt på de ulike modulene, men heller på å realitetsorientere ungdommene; det vil si hjelpe dem med å forstå hvorfor de var kommet til Bergen, hva vedtaket betydde og deretter forklare hva man skulle gjøre på kurset.

Når undervisningen kom i gang, endte man opp med en mindre strukturert modell enn det som hadde vært tenkt i utgangspunktet. Modulene ble slått sammen og undervist i to ulike grupper. Etter en stund ble ungdommene samlet i en større gruppe for å gjennomføre et felles avisprosjekt med undervisning på tvers av modulene. Resultatet ble avisen *Vi kan*, hvor tekstene dreier seg om yrkesmuligheter, utdanningsmuligheter i Norge og i hjemlandet, og om ungdommenes tanker, frustrasjoner og håp for fremtiden.

Tilpasninger og revisjoner

Med bakgrunn i erfaringene fra pilotprosjektet det første semesteret, valgte Hero Kompetanse våren 2010 å legge om kvalifiserings- og opplæringsopplegget kraftig. De gikk vekk fra de tidligere modulene, og fag som hadde vært egne moduler (engelsk og IKT), ble nå brukt som verktøy i øvrig undervisning. Dette begrunner Hero Kompetanse med at det var behov for å gi fagene konkret nytteverdi. Dette er også situasjonen i dag, gjennom bruk av pc i undervisning læres elementær programvare som Word, ulike søkemotorer på nett og e-post.

Tabell 4 Tilpasset/revidert kvalifiserings- og opplæringsopplegg for enslige mindreårige med begrenset oppholdstillatelse, våren 2010.

Modul 1: Forberedende kurs	5 uker – samfunnsfag eller 5 uker - yrkesintro 2 dager i uken
Modul 2: Individuell veiledningsfase	5 uker – prosjektarbeid, veiledning og individuell oppfølging Timer i uken ikke oppgitt
Modul 3: Fordypning og praksis	Minimum 5 uker - arbeidspraksis Fra 2- 5 dager i uken

I det reviderte opplegget ble de tre modulene bygget opp kronologisk, slik at man må gjennom 1 for å begynne på modul 2 osv. Det forberedende kurset (modul 1) skulle gjennom temaer som filosofi, menneskerettigheter og konfliktløsning bidra med redskaper for ungdommene til å håndtere sin situasjon. Denne delen ble undervist i to parallelle løp. Det ene løpet var teoretisk, med innføring i basisemner i samfunnsfag, lik dagens samfunnsfagsmodul. Det andre var et mer praktisk løp, med muntlig og praktisk forberedelse til arbeidstreeningen i modul 3. Dette siste løpet ble gjennomført oppe på mottaket. Modul 2 var som navnet antyder, en fase hvor hver ungdom i samarbeid med veileder skulle stake ut kursen videre; ifølge Hero Kompetanse skulle ungdommene foreta «reflekterte og bevisste valg for egen fremtid og lage en plan for hvordan en kan nå sine yrkesmål» (Hero Kompetanse 2010:10). Rent praktisk foregikk dette i tre ledd: i) praktisk yrkesveiledning i grupper eller individuelt, ii) skriving av valgfri individuell særoppgave, og iii) begynnende planlegging av praksis. Den siste modulen i dette reviderte kvalifiserings- og opplæringsopplegget bestod i at ungdommene kunne fordype seg etter interesse, enten gjennom arbeidspraksis på relevant arbeidsplass eller gjennom fordypning i engelsk eller data.

Deltagelse dette semesteret var variert. En gruppe ungdommer gjennomførte alle tre modulene, og blant disse fikk alle en arbeidspraksis av minst fire ukers varighet. En annen gruppe ønsket ikke å delta på kursopplegget og fikk dermed et tilpasset opplegg gjennom at en ansatt fra Hero Kompetanse reiste opp på mottaket og gjennomførte undervisningen der. Denne gruppen var mer innrettet mot arbeidspraksis og jobb, etter eget ønske. To ungdommer i denne gruppen fikk også arbeidspraksis. Fire av ungdommene som ikke ønsket å følge det vanlige opplegget, deltok heller ikke på dette opplegget.

Siden denne kursgjennomføringen førte til at en gruppe ungdommer gjennomførte alle modulene, utviklet man en siste modul, som gikk på entreprenørskap. Målet for denne modulen var å gå igjennom en lærebok tilrettelagt for ungdom, kalt *Biz-up: Self-*

employment skills for young people, utgitt av International Labor Organization (ILO).¹² Det ble imidlertid konkludert med at denne var for vanskelig, og modulen ble lagt til side med plan om å videreutvikle konseptet etter sommerferien. Som presentert over ble det bestemt å senke nivået, men beholde fokuseringen på entreprenørskap, og løsningen ble introduksjonen av elevbedrift.

¹² Boken kan lastes ned her: http://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Instructionmaterials/lang--en/docName--WCMS_119346/index.htm

Som et supplement til hva?

Kvalifiserings- og opplæringsopplegget er et utdanningsopplegg spesielt tilpasset ungdom med begrenset oppholdstillatelse og et supplement til det utdanningstilbudet ungdommene har ufravikelig krav på – norskopplæring. I samtaler med ungdommene viskes ofte skillet mellom Hero Kompetanse og Nygård skole ut. På grunn av tett logistisk samarbeid mellom de to institusjonene får ungdommene utdelt en timeplan hvor den daglige undervisningen på Nygård skole står oppført sammen med undervisningen på Hero Kompetanse onsdag til fredag. Når vi snakket om Hero Kompetanse, hendte det derfor flere ganger at svaret dreide seg inn mot norskopplæring. Ungdommene vet at det er to ulike institusjoner, men likevel oppfattes ofte tilbudet som et enhetlig undervisningstilbud. Dette ser man også ved at det er de samme elevene som deltar fast på Hero Kompetanse og på Nygård skole (Aanestad og Helgesen 2010). Siden opplegget fra Hero Kompetanse er ment som et supplement til undervisningen ved Nygård skole, må vi dessuten ta med i betraktning hva som dekkes, og ikke dekkes, der. Denne evalueringen utelukker derfor ikke Nygård skole, men vil videreformidle de betraktninger og erfaringer ungdommene delte også når det gjaldt norskundervisningen. Av denne grunn er det nødvendig å gi en kort presentasjon av norskopplæringen ved Nygård skole.

Norskopplæringen ungdommene får tilbud om, er grunnskole for voksne, delt inn i tre hovednivåer. De to første nivåene er norskopplæring for minoritetsspråklige, mens nivå tre følger kunnskapsløftet¹³ og avsluttes med grunnskoleeksamen. Dette betyr at om alle tre trinn er bestått, besitter deltageren norsk grunnskoleutdanning. Dette tar for en gjennomsnittlig elev om lag tre til fem år. Per i dag går alle ungdommene på Salhus på nivå en og to. Disse kursene er norskundervisning, men for å gjøre det mer likt norsk grunnskole og forberede elevene på trinn tre, er undervisningstimene delt inn i ulike fagretninger. På timeplanen står det derfor matte, naturfag, samfunnsfag og engelsk. I alle timene med unntak av engelsk, er norskopplæring sentralt, men tematikken og begrepsbruken er sentrert rundt ulike fag. Norskopplæring for minoritetsspråklige innebærer i tillegg til 250 timer norsk, 50 timer med obligatorisk samfunnsfag. Disse 50 timene foregår fortrinnsvis på deres eget morsmål og arrangeres av logistiske grunner som oftest i ferier. Timene handler om hvordan det er å leve i Norge og hvordan

¹³ Kunnskapsløftet betegner den norske skolereformen for hele grunnopplæringen (grunnskolen, videregående skole og voksenopplæring) som trådte i kraft august 2006.

man skal forstå det norske samfunnet, og det legges vekt på å gi et innblikk i norsk kultur og væremåte.

Norskopplæringen foregår hver dag i Bergen sentrum, i gangavstand fra Hero Kompetanse. Undervisningen starter kl 08:30, og den varer til kl 14:00/15:00 de fleste dager. I løpet av en uke får ungdommene tilbud om cirka 30 timer undervisning. Timeplanen for ungdommene på Salhus er tilpasset slik at den ikke kommer i konflikt med undervisningen på Hero Kompetanse. Frem til sommerferien 2010 ble ungdommene på Salhus undervist i en gruppe. Klassen bestod da utelukkende av ungdommer som bodde på Salhus mottak med begrenset oppholdstillatelse. Ifølge lærere på Salhus fungerte denne løsningen dårlig. Ungdommenes svært ulike nivå med hensyn til norskkunnskaper var noe som gjorde det vanskelig å drive enhetlig undervisning i gruppen. Det var også stor variasjon i motivasjonen blant ungdommene til å lære norsk, og våsemesteret ble karakterisert av høyt fravær. Fraværet var såpass høyt hos flere at de ville, normalt sett i norsk skolevesen, ha mistet tilbudet. Det var en utfordrende situasjon for lærere og elever, og dette var noe av bakgrunnen for at ungdommene fra Salhus denne høsten er blitt spredt i ulike klasser, etter nivå i norskkunnskaper. Nå er det organisert slik at ungdommene går i ulike klasser, sammen med andre innvandrere. De aller fleste av deres klassekamerater har permanent oppholdstillatelse og er bosatt i Bergen. Dette er også utgangspunktet for undervisningen. Siden det store flertallet av klassen er bosatte flyktninger og man følger et ordinært norskopplæringsopplegg, går mye av tiden i klasserommet med til å snakke om videre planer og om hvordan man kan ha et godt liv i Norge. Som en lærer uttrykte det: «målet for norskopplæringen er jo å bidra til å integrere dem så smertefritt som mulig». Dette er ifølge lærere ved Nygård skole en av de største utfordringene med opplegget for ungdommene med begrenset tillatelse i dag. Løsningen gjør at de i større grad enn tidligere er integrert blant andre elever, men til gjengjeld deltar de nå i en undervisning det er vanskelig for både ungdommene og lærerne å se meningen med. Oppmøtet på norskundervisningen er fremdeles svært varierende. Noen møter flittig opp, mens andre ligger, rent formelt sett, fremdeles an til å miste tilbudet på grunn av meget høyt fravær. Høyt fravær gjør at ungdommene blir hengende etter i undervisningen og er en annen viktig årsak til at det blir utfordrende å tilby en enhetlig klasseromsundervisning.

Møtet med opplæringsopplegget

Sentralt i denne evalueringen har vært å forsøke å se hvordan undervisningstilbudet fortoner seg for ungdommene. Hva tenker man om skolegang, norskopplæring og yrkesopplæring når man som 16–17-åring har fått vedtak om begrenset opphold, og har blitt flyttet til Salhus mottak for enslige mindreårige? Her finnes det like mange svar som ungdommer. Blant denne gruppen enslige mindreårige med begrenset oppholdstillatelse finner man ungdom som møter opp jevnlig både på Hero Kompetanse og Nygård skole, de som møter opp fra tid til annen og de som ikke deltar på noe. Selv om disse ungdommene har ulikt utgangspunkt og ulike måter å møte tilbudet på, har de aller fleste til felles at de tidvis eller konstant sliter med motivasjon for å delta.

Lav deltagelse har siden oppleggets oppstart vært en sentral utfordring. I samtaler med ansatte ved Hero Kompetanse, lærere ved Nygård skole og ikke minst ungdommene, blir dette på ulike måter knyttet til motivasjon. Motivasjon kan defineres som den prosessen som setter i gang og opprettholder målrettet handling (Schunk et al. 2010, referert i Mortensen 2010). Motivasjon for læring blir dermed den drivkraften som ligger bak innsats for læring (Mortensen 2010). Mens motivasjon tidligere ble behandlet som et ganske stabilt personlighetstrekk – noe man har mye eller lite av, er det i dag langt vanligere å se motivasjon som en situasjonsbestemt tilstand som påvirkes av en rekke ytre faktorer. Miljø og læringssituasjon har mye å si for elevs motivasjon, og det er mulig å påvirke den (Skaalvik og Skaalvik 2005). For å delta på et frivillig undervisningsopplegg må ungdommene det her er snakk om være motivert til daglig å komme seg opp om morgenen, ta den lange bussturen inn til byen og holde ut hele skoledagen. Hvordan de ulike aktørene jeg har snakket med forstår motivasjon, hvordan motivasjon oppstår og kan skapes, og hva det skyldes at en så stor andel av ungdommene ikke er motivert til å delta, er ikke entydig. Forståelse av motivasjon og ungdommens grunnlag for motivasjon får konsekvenser for hvordan kvalifiserings- og opplæringskurset er lagt opp, som igjen påvirker deltagelsen.

Under presenteres hovedgrunnene ungdommene selv oppgir når de blir spurt om hvorfor de er eller ikke er motivert for å delta i undervisningen. Forklaringene varierer, men tilbakevendende temaer er i hvilken grad opplæringen oppleves som nyttig for den fremtiden som venter dem og hvordan opplegget vil påvirke deres situasjon her og nå. Videre uttrykker de at mangelfull individuell tilpasning, begrenset med muligheter, vedtaket og deres bosituasjon gjør det vanskelig å bli motivert for læring.

Nytteverdi: Hvorfor skal jeg lære dette?

En av de tydeligste tilbakemeldingene ungdommene ga når vi snakket om utdanningstilbudet de fikk i ventetiden her i Norge, var at opplegget føltet unyttig. Hos alle fantes det et sterkt ønske om å lære, men i større og mindre grad stilte alle spørsmål ved verdien av det de fikk tilbud om å lære her. For noen var dette grunnen for ikke å delta, men selv ungdommer som deltok jevnt og som uttrykte at de likte opplegget, stilte spørsmål ved i hvilken grad kvalifiseringsopplegget og norskopplæringen egentlig ga dem noe tilbake.

Jeg vil lære alt, men jeg skal jo hjem

Når man snakker om motivasjon, skiller man ofte mellom ytre og indre motivasjon. Ulike teoretikere opererer med ulike operasjonaliseringer av disse begrepene. I denne rapporten forstås skillet slik at indre motivasjon er knyttet til behov som ønsket om å prestere, bli anerkjent, det å lære i seg selv eller å oppleve mestring. Ytre motivasjon påvirkes i større grad av insentiver. For å skape motivasjon for læring er det sentralt at undervisningsopplegget oppfattes som meningsfylt aktivitet for dem det gjelder. Ytre motivasjon handler derfor om å ha tro på at innsats lønner seg, og at man kan oppnå suksess hvis man bare jobber for det. Et tydelig funn i samtalen med ungdommene var et sterkt ønske om å lære, gå på skole og mestre tilværelsen, samtidig som undervisningstilbudet som forelå fremstod som irrelevant og lite nyttig for den fremtiden som ventet dem.

Simon er en av ungdommene som ikke deltar på undervisningsopplegget. Han har valgt å prioritere å skaffe seg en jobb og har lyktes med det. I begynnelsen, da han nettopp hadde kommet til Salhus mottak, deltok han på opplegget til Hero Kompetanse, og han synes for så vidt det var spennende. Da vi møttes, snakket vi om hvorfor han ikke deltok på noen av tilbudene, og jeg spurte om hva han tenkte om utdanning og skolegang:

Jeg vil gå på skole. Jeg vil lære norsk og ting om livet. (...) Jeg vil ikke bare lære å snakke norsk. Jeg vil lære alt på skolen. Lære om arbeidslivet, lære norsk og engelsk.

Simon fortalte at han alltid hadde hatt lyst til å gå på skole og at dette var en av tingene han hadde sett for seg kunne bli en realitet i Norge. Dette var noe han delte med alle ungdommene jeg snakket med. Uavhengig av om de deltok eller om de hadde valgt å trekke seg unna slik som Simon, uttrykte alle et eksplisitt ønske om å lære, gå på skole og bygge sin fremtid på samme måte som andre norske ungdommer. Når de skulle begrunne hvorfor de deltok eller ikke deltok, var svarene mer delte. For Simon hang valget sammen med fremtidsutsikter og hvordan han vurderte verdien av utdanningstilbudet for den fremtiden vedtaket hans la opp til:

Hva skal jeg gjøre? Skal jeg bare gå på skole her i Norge til jeg blir 18 år og vente på at de skal komme og hente meg for å sende meg tilbake til hjemlandet mitt? Dersom jeg hadde fått bli værende i Norge og fått et liv her ville jeg ha gått på skole hver dag. Da ville jeg aldri ha tatt meg en jobb. Aldri. Jeg ville gått på skole, lært meg norsk og andre ting som er viktig å kunne. Da ville jeg aldri ha jobbet. Men når jeg blir 18 år, hva skal jeg gjøre? Hva skal jeg med et diplom fra Hero og et papir fra Nygård skole? Alle sier at vi bør gå på skole, men dersom jeg sendes hjem, hva skal jeg da med denne undervisningen? Hvorfor skal jeg snakke godt norsk? (...) Jeg jobber og tjener penger. Det er bedre. Skjønner du?

For Simon fremstod det som verdiløst å skulle delta på en undervisning han ikke kunne dra nytte av i fremtiden som ventet han. Ved å jobbe og tjene sine egne penger, fikk han litt ekstra penger å bruke i ventetiden her i Norge, og han kunne spare en del av pengene. Slik skaffet han seg en ekstra buffer mot en usikker fremtid samtidig som han lærte seg en ferdighet han kanskje kunne ha nytte av i fremtidig jobbsøking. Valget om ikke å delta var for Simon basert på en avveining av hvordan det ville være mest gunstig for ham å tilbringe tiden frem til han måtte reise hjem.

Simons og flere av de andre ungdommenes valg henger sammen med at de vet hva de returneres til; land med ekstremt dårlige arbeidsvilkår for unge arbeidstagere og minimale muligheter for å ta videre utdanning. Å komme hjem med et kursdiplom eller norsk grunnskole, åpner ikke muligheten for videre utdanning eller arbeid på samme måte som det å kunne vise til arbeidserfaring eller en konkret ferdighet kanskje ville ha gjort.

Det er spennende, men ikke særlig nyttig

Erik er en gutt som, i motsetning til Simon, deltar aktivt i opplegget til Hero Kompetanse, og han har gjennomført blant annet samfunnsfagundervisning og arbeidspraksis. Han deltar også på Nygård skole, hvor han møter stort sett hver dag. I samtalen med Erik spurte jeg om han hadde tenkt noe over hva som var grunnen til at han møtte, særlig når det var så mange rundt han som valgte ikke å delta. Mens Simon vektla fremtiden og den ventende returen som grunn for ikke å delta, var det tydelig at Eriks grunner for å delta var knyttet til situasjonen her og nå.

Norsk kurset er svært bra for meg, for jeg vil blande meg med samfunnet nå som jeg bor her, bli inkludert og integrert. Derfor er norsk kurs viktig. Og praksisen var gøy. Spennende. Kjempespennende. Jeg liker Hero.

Som jeg vil komme tilbake til senere i rapporten, opplevde flere av ungdommene det som tøft å bo på Salhus. Aktivitetene gjennom kvalifiserings- og opplæringsopplegget var derfor et kjærkomment avbrekk i en hverdag som han beskriver som en sterk

psykisk påkjenning. Andre ungdommer som deltok regelmessig i tilbudene, pekte også på andre sider ved utdanningstilbudet som positive for her og nå-situasjonen. Flere ga uttrykk for at deltagelse gjorde at man knyttet sterkere bånd til venner som bor på Salhus uten at man er i den settingen mottaket skaper. Her kan man på et vis velge å være sammen. Det var også tydelig at flere var stolt av arbeidet de la ned ved å delta i undervisningen, og de fikk en følelse av mestring gjennom oppgavene. Som Erik påpeker i sitatet over, normaliserte norskopplæringen hverdagen ved at man i større grad fikk med seg ting som skjedde rundt seg og ved å kunne kommunisere med andre mennesker utenfor Salhus.

Erik fortalte om praksisen han hadde hatt og viste tydelig at dette var noe han hadde satt stor pris på. Han var imidlertid ikke i praksis nå og ønsket heller ikke dette.

Han var en av de som snakket relativt åpent å returnere, og jeg spurte han derfor om han trodde at det han hadde lært i tiden på Salhus kunne hjelpe han i fremtiden. Da lo han og svarte meg:

Nei, jeg tror dessverre ikke det. Ingenting egentlig. Uansett om jeg hadde fortsatt på Nygård skole i flere år. Skal jeg snakke med folk hjemme på norsk? (ler) Ingen kan norsk utenfor Norge. Egentlig snakker ingen verken engelsk eller norsk hjemme. Hvis jeg viser noen for eksempel et papir om tingene jeg gjorde på Hero Kompetanse, det diplommet om at jeg har lært samfunnsfag og blablabla, vil de ikke forstå noen ting. Jeg vet ikke hva de hadde sagt til meg, kanskje ville de bare kastet papirene.

I samtalen spurte jeg så Erik om hva han trodde ville vært nyttig å kunne dersom han nå hadde blitt sendt hjem:

Hvis jeg hadde hatt et diplom som handlet om å vaske rom eller andre praktiske ting å gjøre. Eller hvis jeg hadde lært å kjøre bil liksom, det hadde vært bedre. Om jeg hadde vist slike papirer, så kanskje det hadde hjulpet meg å få jobb, sant.

Ifølge Erik vil dokumenterte kunnskaper og ferdigheter innen et spesifikt yrke kunne være nyttig å ha med seg i bagasjen ved retur. Her peker Erik på en av kjerneutfordringene ved opplæringsopplegget, nemlig hvordan man skal tolke målet om kvalifisering og kompetanseheving. Hero Kompetanse argumenterer med at dersom en ungdom har deltatt i praksis (eller fått jobb gjennom jobbsøkingen), sørger de for at ungdommene «sitter med en attest (på engelsk) fra en norsk arbeidsgiver som dokumenterer nettopp kunnskaper og ferdigheter innen det yrke de har hatt praksis (som vasking, butikk, frisør o. l.)». En tolkning av kravet om kvalifisering og kompetanseheving er altså at det å få en attest fra arbeidsgiver, dekker et slikt mål. Erik og flere av de andre ungdommene påpeker imidlertid at en attest fra en ubetalt arbeidspraksis i noen uker eller fra et kurs i samfunnsfag og menneskerettigheter ikke er nok. En attest på at man har møtt opp er ikke det samme som en attest på kompetanse eller at man har lært noe. Det å ha hatt praksis i en frisørsalong, kostet gulv og vasket hår er ikke dette

det samme som å ha lært å klippe hår. Disse ulike tolkningene av hva kvalifisering og kompetanseheving innebærer, og hvor høyt man skal legge lista for et opplegg av denne typen, er avgjørende når man skal si noe om opplegget har fungert som tiltenkt eller ikke. Dette er noe jeg vil komme tilbake til senere i rapporten.

Jeg liker norsk, men kanskje engelsk er lurere

Et annet sentralt tema i samtalene med ungdommene gikk på hva slags språk de ønsket å lære og syntes var nyttig å lære. Slik situasjonen er i dag og har vært gjennom hele pilotprosjektet, har Hero Kompetanse i størst mulig grad fokusert på engelsk. Ikke gjennom systematisk opplæring i språket og bruk av engelske lærebøker, men gjennom å benytte engelsk som undervisningsspråk så langt det er mulig. Nygård skole på sin side igjen har stått for formell norskopplæring. Mange ungdommer uttrykte at norskopplæringen fremstod som lite hensiktsmessig med hensyn til vedtaket de hadde fått, og jeg snakket med flere av dem om de alternativene som fremstod som åpenbare: mulighet for å formalisere engelskundervisningen eller for å få opplæring i sitt eget morsmål. I disse samtalene kom det frem hvordan ungdommene forholdt seg til utdanning, og sannsynligvis andre deler av tilværelsen, med en tydelig dobbelthet – hensynet til livet her og nå og hensynet til den fremtiden som venter. Flere mente at det rent objektivt ville være smartere å lære engelsk, men samtidig bodde de faktisk i Norge nå, og for å klare å leve så normalt som mulig, var det nødvendig å kunne snakke med folk, gå på butikken og klare å identifisere vanlige matvarer, kunne lese av en busstabell osv.

Kris er en gutt som ikke hadde mulighet til å gå på skole i hjemlandet han reiste fra. Han hadde et sterkt ønske om å gå på skole, og hans første møte med skole var gjennom skrive- og leseopplæring på ordinært mottak, og nå på Nygård skole, etter å ha blitt overflyttet til Salhus. Siden Kris kunne skrive eller lese verken på sitt eget språk eller på engelsk, men nå var i gang med å lære bokstaver og knekke lesekoden på norsk, var jeg interessert i hva han tenkte om hvilket språk han nå fikk tilbud om. Han uttrykte denne dobbeltheten tydelig:

Jeg liker norskundervisningen og å lære bokstaver veldig godt, men engelsk er et viktigere språk. Engelsk brukes i hele verden, mens norsk bruker man jo bare i Norge. Men nå som jeg bor her, er det bedre å lære norsk, slik at jeg kan leve normalt og snakke med folk. Og det ville blitt for mye for meg å skulle lære engelsk eller andre ting i tillegg.

Kris mente altså at det rent objektivt hadde vært lurt å kunne engelsk, men han hadde ikke noe ønske om å bo i Norge i to år uten å kunne snakke norsk. Som for de fleste ungdommer er her og nå-perspektivet på tilværelsen sterkt, og lettere å ta inn over seg enn en fremtid, som for disse ungdommene dessuten er svært usikker. Siden Kris ikke hadde noen skolegang og ikke kunne lese og skrive sitt eget morsmål, spurte jeg hva

han tenkte om å lære dette dersom det hadde vært mulig. Dette var en idé han hadde sansen for, men han understreket tydelig at han nå hadde et behov for å lære norsk. Han mente også, antagelig med rette, at det ville være vanskelig å skulle begynne å lære både morsmålet sitt og norsk samtidig.

Morsmålsopplæring var noe jeg snakket med flere av ungdommene om, og her var det store sprik i svarene jeg fikk. Det var tydelig at om det hadde eksistert et slikt tilbud, ville neppe ungdommene ha rent ned dørene. Simon, som er nevnt ovenfor, hadde et par års skolegang fra sitt hjemland og fortalte at han ikke ville ha ønsket å delta på et slikt kurs:

Jeg tror jeg kan nok. Jeg trenger ikke slik opplæring. Hvis jeg bor i Norge, hvorfor trenger jeg å skrive og lese på morsmålet mitt. Nei, det trenger jeg ikke her i Norge. Jeg trenger å lære norsk, snakke norsk.

De fleste som allerede kunne lese og skrive på sitt eget språk, selv på et lavt nivå, klarte ikke i noen særlig grad å se hva slags nytte de skulle ha av morsmålsopplæring. På samme tid reflekterer en avvisning av morsmålsopplæring og et ønske om norskundervisning også et underliggende ønske de fleste ungdommene har om å bli i landet. Som en gutt uttalte:

Nei, det er bedre å lære norsk, fordi at jeg tror og tenker at jeg aldri kommer til å dra tilbake.

Når det kommer til dette punktet, var det også tydelige sprik mellom ungdommenes ønsker og tanker nøkkelaktører rundt ungdommene gjorde seg. Blant stort sett alle nøkkelaktørene, hjelpeverger, lærere og mottaksansatte, var det mange som uttrykte at den systematiske norskopplæringen burde erstattes med systematisk engelskopp-læring, og at morsmålsopplæring burde være tilgjengelig, spesielt for analfabeter. Selv om ønsket om å lære norsk til en viss grad kan tolkes som en strategisk avveining hos ungdommene, basert på et ønske om å bli i Norge, er det viktig å ta deres synspunkter på alvor hvis utdanningstilbudet skal endres. En erstatning av norsktilbudet med morsmålsopplæring ville høyst sannsynlig føre til enda lavere deltagelse. En annen side er at norskopplæringen er en del av utdanningstilbudet som ungdommene har ufrovkelig krav på, og derfor ikke kan fjernes. Noe som imidlertid bør diskuteres, er hvorvidt et tilbud om systematisk engelskundervisning og morsmålsopplæring, spesielt å lære alfabetet, burde ha vært en del av ungdommenes undervisningstilbud, selv om det ville føre til lavt oppmøte. Det er verdt å merke seg at noen av ungdommene, slik som Kris som ikke kan lese og skrive, både fra et objektivt synspunkt burde ha tilgang på morsmålsopplæring og ifølge mine funn sannsynligvis også ville ha takket ja til et slikt tilbud. Det er heller ingen tvil om at en morsmålsopplæring i det minste hadde forenklet innlæringen av norsk. En av ungdommene fortalte at det ikke fantes en ordbok mellom hans morsmål og norsk, slik at når han lærte norsk, måtte han først oversette til engelsk

og deretter til morsmålet sitt. For noen som nettopp har lært bokstavene, er det liten tvil om at dette ikke er den mest hensiktsmessige metoden for språkopplæring. Tilbudet til denne gruppen ungdom er noe jeg vil komme tilbake til senere i rapporten.

Er det nyttig?

Som nevnt var det en tydelig dobbelthet når det kom til hvordan ungdommene bedømte nytteverdien av kursopplegget. De fleste uttrykte at det var viktig at opplegget faktisk var nyttig med tanke på deres fremtid, og i tillegg skulle opplæringen virke meningsfull i deres nåtid. Disse to behovene var ikke nødvendigvis i konflikt med hverandre, men det som skilte de som valgte å delta på kurset fra de som lot være, var i stor grad hvordan de vektla disse to ulike perspektivene. For de som vektla her og nåperspektivet ga opplegget mer mening enn for de som i større grad vurderte hva som ville være nyttig med hensyn til fremtiden.

Basert på feltarbeidet jeg har gjennomført i forbindelse med denne rapporten, er det ikke grunnlag for å si at den lave deltagelsen kan forklares med lav skolemoral eller et manglende ønske om å lære hos den enkelte. Slike forklaringer er overforenkende og gir ungdommene alt ansvar for egen læring. Den lave deltagelsen kan forklares blant annet med at ungdommene i aller høyeste grad er handlende individer, som ut fra sitt ståsted tar aktive valg med hensyn til sin egen nåtid og fremtid. Man kan derfor hevde at noe av problemet med lavt oppmøte bunner i et misforhold mellom de indre motivasjonsfaktorene for læring (ønsket om å lære og å gå på skole), og de ytre motivasjonsfaktorene (tilbudet som tilbys og troen på at innsats her vil nytte). En grunnleggende utfordring for opplæringsopplegget er ulike tolkninger hos ulike aktører (ungdommene, Hero Kompetanse, UDI) av hva kvalifisering og kompetanseheving innebærer. Forventningene hos flere av ungdommene er høyere enn det opplæringsopplegget i dagens form tilbyr og har mulighet til å tilby innenfor rammene de har å forholde seg til. To sentrale utfordringer om man ønsker å møte ungdommenes ønske om et løp som kan føre til vitnemål eller en dokumentert ferdighet, er lærerkapasitet (det vil blant annet kreve lærere med ulik yrkesfaglig kompetanse, noe som ikke er tilfelle i dag), og ikke minst det usikre tidsaspektet – ungdommene får tilgang til kurset i maksimum to år og overflyttes deretter fra Salhus mottak, uavhengig av om de er nært ved å gjennomføre grunnskoleutdanning. Et viktig spørsmål å stille seg når man forsøker å forstå hvorfor noen velger ikke å delta på undervisningsopplegget, går derfor på insentivene bak kurset: Gitt deres vedtak og fremtidsutsikter, hva kan de få ut av å delta i norskundervisningen og undervisningen på Hero Kompetanse?

Individuell tilpasning: Det er for de andre, ikke for meg

Som påpekt over er gruppen ungdommer som har blitt gitt begrenset oppholdstiltalelse, en svært heterogen gruppe. Et av prinsippene som ligger til grunn for opprettelsen av kvalifiserings- og opplæringsopplegget, er at tilbudet skal være tilpasset hver enkelt ungdoms botid og bakgrunn. Samtidig tilsier rammene at opplegget skal være et enhetlig tilbud rettet mot gruppen i sin helhet, og ikke som rene individuelle løp. I samtalen med ungdommene var mangelen på et tilpasset tilbud et tema som gikk igjen. Tilbakemeldingene delte seg i hovedsak inn i to kategorier. Den første kom fra ungdommer med lav eller ingen utdanning, som fant undervisningen på Nygård skole vanskelig, og som manglet tilpasset opplæring ved Hero Kompetanse. Den andre var fra ungdommer med høye ambisjoner og varierende skolegang, som så på tilbudet fra Hero Kompetanse som nyttig for sitt videre liv, men siden begge opplegg hadde et korttidsperspektiv uten mulighet for tilgang på videre utdanning, beskrev de tilbudet som begrensende.

Alt er vanskelig

Slik situasjonen er i dag (høsten 2010), gir ikke kvalifiserings- og opplæringsopplegget et tilfredsstillende tilbud til analfabeter. Dette har vært en svakhet ved opplegget helt fra starten av, og man kan lese i den første sluttevalueringen fra desember 2009 at Hero selv påpeker at:

Ungdommer som er analfabeter, og som har liten eller ingen skoleerfaring trenger, mener vi, en helt annen type tett oppfølging og veiledning, som vi ikke hadde noen mulighet til å tilby dem. (...) for flere av deltagerne hadde behovet vært større for grunnleggende alfabetisering, lese- og skriveundervisning. (Hodzic 2009)

Dette er ikke blitt fulgt opp og situasjonen er den samme per oktober 2010. Løsningen for ungdommer som ankommer uten tidligere skolegang og som verken kan lese eller skrive, fremstår derfor som noe ad hoc-preget. Slik situasjonen var ved gjennomføring av feltarbeidet, kom ungdommene i større grad enn tidligere enkeltvis til Salhus mottak. Dette utfordret gjennomføringen av den første introduksjonsmodulen som fokuserer på samfunnsfag, da denne fungerer best som gruppeundervisning. Kris er en av ungdommene som støtte på denne problematikken. Siden han nylig hadde ankommet Salhus, og derfor ikke hadde deltatt i de tidligere modulene, skulle han begynne på modul 1 ifølge kursopplegget. I henhold til strukturen på opplæringsopplegget skulle han etter å ha gjennomført denne modulen, begynne med elevbedrift (modul 2). På det tidspunktet Kris skulle ha startet opp, var det så få ungdommer som skulle være på modul 1 at Kris i realiteten ikke kunne gjennomføre samfunnsfagopplegget. Dette gjaldt ikke bare han. Løsningen var at deltagerne fikk tilbud om en individualisert og

mer egendrevet samfunnsfagsmodul. Opplegget ble ifølge Hero Kompetanse basert på ungdommenes egne ønsker, og de fokuserte på opplæring i bloggskrivning. Kris kunne ikke skrive eller lese på et nivå som gjorde han i stand til å skrive en blogg, og han hadde også svært lave kunnskaper i norsk og engelsk, noe som gjorde kommunikasjonen vanskelig i undervisningssituasjonen. På grunn av dette, og ifølge Hero Kompetanse også på grunn av hans mentale helse, ble det i samråd med Salhus mottak bestemt at Kris trengte en viss modningstid før han kunne starte på kursopplegget. En slik modningstid, i tidligere dokumenter referert til av Hero Kompetanse som en karantenetid, baseres på en tanke om at noen ungdommer av ulike grunner trenger en periode for å venne seg til tanken om retur og til botiden på Salhus, samt opparbeide seg et visst nivå i engelsk eller norsk før han eller hun tar fatt på en skolehverdag. Ungdommene selv, slik som Kris, er ikke med på å fatte denne beslutningen. Kris selv uttrykte at han gledet seg til å begynne på Hero Kompetanse, men han gruet seg også. Siden han aldri hadde gått på skole tidligere, ble han litt satt ut av termer som samfunnsfag og elevbedrift, og han var redd han ikke kom til å klare det. Som han sa: «Alt er vanskelig for meg. Til og med å gå på butikken. Jeg kan ikke lære så mange ting på en gang». Med dette som utgangspunkt kan man si at Hero Kompetanse hadde rett i at han ikke kunne plasseres inn i samfunnsfagsmodulen. Dette er likevel et spørsmål som i like stor grad handler om hva slags perspektiv som er styrende: I hvilken grad er dette et tegn på at gutten bør «modnes», og i hvilken grad er det et tegn på at opplegget ikke er tilpasset alle ungdommers botid og kompetanse?

I tiden Kris skulle modnes fikk han et tilbud på Nygård skole. Som nevnt over gikk han på kurs for å lære bokstaver. Han syntes undervisningen ved Nygård var krevende, men han var svært påpasselig med å formidle at han var strålende fornøyd med endelig å lære bokstaver og lesing, og at skolegang var noe han alltid hadde drømt om. Uken etter at jeg var i Bergen var det høstferie. Ved skoleoppstart igjen ble det gjort endringer i tilbudet om å lære bokstavene. Det ble besluttet at det ikke var ressurser nok til å ha en egen klasse, fordi det kun var snakk om tre–fire elever, og at gruppen hadde høyt fravær. Disse elevene, blant dem Kris, mistet derfor tilbudet om dette kurset på 10 timer i uken og ble flyttet over i en vanlig nybegynnerklasse i norsk, men med seks timer ekstra lærerressurser per uke i klassen til såkalt alfa-trening. En av grunnene til at Kris trengte denne modningsperioden, var som tidligere nevnt at han ikke hadde et høyt nok språklig nivå til å ha mulighet for å følge samfunnsfagsmodulen. Med kutting i tilbudet på Nygård skole tyder det meste på at det vil ta lengre tid for Kris å oppnå et slikt nivå. Dersom Kris kan defineres som moden nok til å starte på undervisningen, men mangler språkkunnskaper, vil han derfor være avhengig av at andre ungdommer som snakker samme språk som han ankommer mottaket, slik at gruppebasert undervisning kan starte opp og kommunikasjon muliggjøres. Nå skal det understrekes at Kris var spesielt uheldig med oppstarten, men uavhengig av de øvrige rammene er det fremdeles slik at ungdommer uten formell utdanningsbakgrunn som ikke snakker

norsk eller engelsk, ikke vil motta et tilfredsstillende undervisningstilbud i botiden på Salhus mottak, verken gjennom det offentlige tilbudet på Nygård skole eller gjennom opplæringsopplegget. De vil dermed i prinsippet ha samme tilbud som ved det ordinære mottaket de er overflyttet fra – og dersom hensikten med Salhus nettopp er å tilby tilpasset opplæring, kan man jo spørre seg hva som er hensikten med at ungdom som Kris overflyttes.

Denne problematikken henger sammen med grunnleggende oppfatninger om hva kurset er i dag og hva det bør være, noe jeg vil komme tilbake til senere, nemlig: hvem er målgruppen for kursopplegget? Skal opplegget nå alle ungdommer med begrenset tillatelse, eller skal målgruppen baseres individuelle kriterier, som utdanningsbakgrunn eller uttalt motivasjon for skolegang?

Jeg vil gå på videregående

En annen type ungdom som uttrykte misnøye med hensyn til nivået på undervisningen, var de med høyest oppmøte som hadde ambisjoner, eller i det minste drømmer, om en lengre utdanning. Blant disse fant man ungdommer med relativt lang utdanning fra hjemlandet, som Tom som gikk på skole i hjemlandet fra han var syv år til han forlot landet som 15-åring. Da var han, ifølge hans egne beregninger, på et nivå som tilsvarte andre klasse i norsk videregående. Tom ønsket å fullføre videregående skole og pekte på hvordan det gikk altfor lang tid å bli flyttet oppover i norskkurset, at man ofte måtte gå gjennom ting man allerede hadde lært, og hvordan den trege progresjonen førte til at man ikke ville rekke å fullføre norsk videregående før man ble sendt ut.

Jeg liker ikke norskkurset, fordi jeg ikke kan få undervisning i andre fag. Jeg har lyst til å lære for eksempel matematikk, fysikk og alt. Men der kan vi bare lære norsk.

Ungdommer som Tom hadde høye forventninger til det norske skolesystemet, og de hadde sett for seg at dette kunne bli muligheten for å realisere ambisjonene om en høyere utdanning. Tom ble også fortalt på det ordinære mottaket han bodde på, at grunnen til at ungdom med begrenset opphold ble flyttet til Bergen, var nettopp at her kunne de få et mer relevant utdanningstilbud. Når det man faktisk får er den samme norskopplæringen som man fikk ved det ordinære mottaket, og det ekstra er muligheten til å ta samfunnsfagskurs og danne en elevbedrift, da svarer ikke tilbudet til forventningene.

Ungdom med lavere utdanningsbakgrunn er også å finne blant disse høyt motiverte ungdommene som ønsker mer enn det tilbudet kan gi dem. Erik, som er nevnt tidligere, deltar på kvalifiserings- og opplæringskurset og ble av en lærer på Nygård beskrevet som meget motivert og flink. Han hadde ved ankomst til Salhus et lavt nivå i norsk, men la ned en skikkelig innsats og har gradvis klatret oppover i nivåene. Når det etter hvert gikk opp for Erik at han aldri, i motsetning til de andre i klassen sin, ville kunne

oppnå grunnskoleeksamen og begynne på videregående skole, begynte han å slite med motivasjonen.

Etter å ha fullført norskkurset sier de at man kan gå på videregående skole, men dette gjelder ikke for meg. Med den typen opphold jeg har, kan jeg ikke gå på videregående. Men jeg vil selvfølgelig. Jeg har fått arbeidstillatelse, men jeg jobber ikke. Så lenge jeg har valget, har jeg ikke lyst til å jobbe, jeg vil helst gå på skole.

En annen ungdom i en svært lik situasjon som Erik valgte med samme argumentasjon å trekke seg helt tilbake.

Når jeg kom til Nygård lærte jeg litt. Men jeg hadde allerede gått gjennom norskopplæring på det nivået, så jeg mistet fort interessen. Timene var kjedelige for meg. Så jeg spurte om jeg kunne begynne på videregående. De sa at om jeg bestod eksamen kunne det bli mulig, hvis ikke måtte jeg fortsette. Men jeg fikk aldri ta den testen. Jeg sa ok – jeg kan begynne på ungdomsskole. Da svarte de at det var et problem med oppholdstillatelsen min. Da sa jeg: «Vel, la meg spørre deg om noe: om for eksempel jeg eller en annen gutt fra Salhus fullfører Salhus, kan vi da ikke gå på videregående?» Vi kan ikke komme noe sted. Jeg hadde interesse for videregående, men når de sa det var umulig, mistet jeg interessen.

Siden begrenset opphold innebærer en periode på maks to år, er tiden for knapp til at man kan fullføre alle tre trinnene i norskopplæringen på Nygård og oppnå det som tilsvarer grunnskoleutdanning. Dette tar normalt tre til fem år, og selv for de aller sterkeste elevene som fullfører raskere enn normalt, vil dette være en utfordring. Og dersom disse elevene faktisk kommer seg gjennom opplegget, er det altfor knapp tid til å bli tatt inn og enda mindre tid til å fullføre videregående skole. Per i dag er det ifølge lærere ved Nygård skole slik at et lite utvalg av ungdommene har såpass gode norskkunnskaper at de ligger an til å bli overført til det øverste sjiktet av de tre trinnene. Noen vil i tillegg ha gode odds for å lykkes på grunnskoleeksamen dersom de legger inn en skikkelig innsats, men her vil også tilbudet stoppe. Det er lite sannsynlig at noen ungdommer vil bli overført til norsk skole, siden det vil bety at de må dra midt i et utdanningsløp. Dette fremstår selvfølgelig som urettferdig for de som jobber hardt og som forsøker å følge det utdanningstilbudet de blir tilbudt.

De samme elevene uttrykker lignende misnøye med kvalifiserings- og opplæringsopplegget, med samme argumentasjon. Erik som beskrives som en sterk elev av lærerne ved Nygård skole, sa selv følgende om Hero Kompetanse:

Jeg liker meg egentlig der, men jeg lærer ingenting. Vi bare skriver på pc. Jeg trodde det var en sånn veldig god skole. Men når jeg kom dit synes jeg ikke det var som en skole i det hele tatt. Jeg tror ikke jeg har lært noe på Hero ennå.

Et problem når vi skal tolke uttalelser som denne, er at læringsutbytte gjerne ikke blir anerkjent eller oppfattet av ungdom før en stund etterpå. Ikke sjelden vil ungdom i

norsk videregående skole svare «ingenting» om du spør de hva de lærte på skolen i dag. Det kan altså være et misforhold mellom det veilederne mener ungdommene har lært og det ungdommene selv oppfatter at de har lært. Allikevel er dette en viktig tilbakemelding. Når den subjektive oppfatningen er at man ikke lærer noe eller forstår den bredere hensikten med oppgavene man gjennomfører, vil det være vanskeligere å finne motivasjon for å delta.

Individuelt tilpasset vs. kollektivt opplegg

Slik opplegget fungerer per oktober 2010 er det bedre tilpasset noen enn andre. Elever som har vært på Salhus over lengre tid og som har fullført tidligere moduler, får i dag mulighet til å danne elevbedrifter, noe seks ungdommer har kommet godt i gang med. Disse to gruppene får sterk oppfølging, og den etiopiske kafeen har allerede nådd et av sine mål om å delta med stand på Bergen Internasjonale Musikkfestival. De resterende ungdommene deltok av ulike grunner, skissert over, ikke i undervisningen. Utfordringene med individuell tilpasning av undervisningen er i stor grad knyttet til rammene for dagens opplæringsopplegg. Som Mortensen (2010) understreker, er individuell tilpasning noe som det er vanskelig å sette ut i livet i klasser med elever med ulike forutsetninger og kunnskapsnivå, og dette er i aller høyeste grad betegnende for denne gruppen ungdommer. Et illustrerende eksempel er hvordan Hero Kompetanse i utviklingen av en entreprenørskapsmodul ønsket å basere seg på et tilgjengelig læreverk produsert av ILO, rettet mot ungdom. Bøkene ble trykket opp, men i gjennomføringen viste det seg at nivået var for høyt, og man måtte gå bort fra å bruke boka. Erfaringer fra kursopplegget viser at forsøk på å tilnærme seg én type ungdom (med lengre utdanningsbakgrunn) vil med gruppebasert undervisning med høy sannsynlighet føre til fremmedgjøring av en annen type ungdom (med kortere eller ingen utdanningsbakgrunn).

Problemerkene med å tilby et enhetlig opplegg som kan differensieres for å passe ulike deltagere i én og samme gruppe, henger ikke bare sammen med at gruppen er såpass heterogen, men er også av praktisk art. Ungdommene ankommer i større grad enn tidligere enkeltvis gjennom hele året, mens kursopplegget er bygget på en tanke om gruppebasert undervisning. Under mitt feltarbeid var en nylig ankommet gutt til stede på undervisningen hos Hero Kompetanse, og han var den eneste som ikke var en del av elevbedriftene. Han var egentlig i gang med samfunnsfagmodulen sammen med to andre nyankomne ungdommer, men på grunn av høyt fravær hos de to andre i hans lille gruppe, ble han sittende sammen med den ene gruppen som arbeidet med sin bedrift. Dette var bevisst fra de ansattes side, som ønsket at han skulle komme i kontakt med gruppen, og slippe å sitte alene og arbeide. Hans oppgave for dagen var utarbeidelse av en blogg. Dette var et prosjekt som han ifølge veilederne hadde valgt selv og som han ønsket å jobbe med som en alternativ samfunnsfags-/introduksjonsmodul.

Selv om gutten satt i samme rom som de andre ungdommene, var kommunikasjonen dem imellom i denne settingen minimal. Ungdommene som jobbet med bedriften var naturlig nok opptatt med sitt prosjekt, og gutten ble sittende og surfe på internett. Veileder oppmuntret han til å skrive en ny bloggpost og bladde sammen med han i boken *Design Revolution*. Han valgte til slutt å skrive et blogginnlegg om innvandreres situasjon i Europa, en oppgave han gjennomførte, men med lite entusiasme. Den neste dagen møtte ikke gutten opp, og ingen nye blogginnlegg ble lastet opp i ettertid.

I samtaler med ansatte på Hero Kompetanse ble det også tatt opp hvorfor kvalifiserings- og opplæringsopplegget ikke kan justere samfunnsfag (modul 1) ned til den enkeltes nivå, slik at for eksempel Kris kunne ha fått et tilbud, uten modningstid. Et av dilemmaene Hero Kompetanse her formulerte var at de var nødt til å holde kurset på et visst nivå. For at papirene skal ha noen verdi for ungdommer som har gjennomført et kurs i samfunnsfag med et relativt sett høyt nivå, kan ikke det samme kurset bety ulike ting for ulike ungdommer. Det ble understreket at kvalifiserings- og opplæringskurset var «rykteutsatt», og at de var avhengige av å få gode skussmål fra bedrifter i nærmiljøet i Bergen. Dersom man ønsket å opprettholde tilbudet om arbeidspraksis, kunne man ikke risikere å «senke nivået for mye». Det er altså en konstant underliggende spenning mellom å tilby et kursopplegg som gir et diplom av verdi og som åpner for muligheter i nærmiljøet rundt Bergen, og det å tilby et opplæringsopplegg som er tilpasset de svakeste.

To sentrale dilemmaer ligger til grunn for mangelen ungdommene peker på med hensyn til individuelt tilpassede opplegg, for det første det store spennet i ungdommenes utdanningsbakgrunn, ønsker og behov, og for det andre ulikhetene i deres botid på Salhus. Et kurs av denne typen forutsetter en viss størrelse på gruppen da mange oppgaver og temaer skal gjennomgås fungerer best som gruppearbeid. Når kurset skal være tilpasset den enkeltes botid og kompetanse, slik det stipuleres i kursets mandat, må man nødvendigvis skille mellom de som har deltatt på flere av kursets moduler og de som har oppholdt seg kortere på Salhus. Når ungdom ankommer Salhus med ujevne mellomrom og med helt ulike utgangspunkt, er det vanskelig å tilby et enhetlig opplegg med mulighet for individuell differensiering.

Livet på vent: Jeg tenker for mye

I alle samtalene med ungdommene trakk de frem vedtaket sitt og situasjonen de nå var havnet oppi. Svært mange av ungdommene forklarte motivasjonsproblemene sine med vedtaket og sin livssituasjon. Flere pekte på at det var vanskelig å konsentrere seg når man visste at man i løpet av kort tid ville bli kastet inn i en voksentilværelse enten man ville eller ikke. Dette elementet er viktig å ta inn over seg når man skal evaluere

kvalifiserings- og opplæringsopplegget. Man er nødt til å være bevisst på hvem målgruppen for dette opplegget er. De har opplevd mer enn mange norske ungdommer, men de aller fleste ville nok blitt fornærmet om de ble ukritisk karakterisert som ofre. På samme tid kommer man ikke bort fra at ungdommene i dag befinner seg i en meget spesiell og krevende livssituasjon. De er i et slags ingenmannsland uten ordentlig oppholdstillatelse og ordentlig avslag; en situasjon som selv for friske, velfungerende voksne ville vært vanskelig å takle. FNs Høykommissær for flyktninger uttalte i 1997 at enslige mindreårige flyktninger er den mest sårbare gruppen flyktninger, og som har høyest risiko blant alle innvandrere når det gjelder sosiokulturell mistilpasning og psykiske problemer. Også forskning her i Norge viser at ungdom som har kommet til Norge uten omsorgspersoner og som har søkt asyl, i vesentlig større grad enn annen ungdom sliter med psykiske helseplager (Oppedal, Jensen, og Seglem 2009). Selv om man skal passe seg for å svartmale situasjonen og se disse ungdommene kun ut fra et offerperspektiv, er det viktig i en evaluering som denne å anerkjenne at dette ikke er et utdanningstilbud som blir gitt ungdom i en normal livssituasjon.

I samtaler med ungdommene ga flere tydelig uttrykk for hvordan vedtaket påvirket deres motivasjon for å gå på skole. Det ga seg gjerne uttrykk i konsentrasjonsvansker, søvnmangel og en følelse av meningsløshet. Dette var tanker som kom frem i alle intervjuene, om enn i ulik grad.

Erik, som går jevnlig på kvalifiseringskurset og norskopplæringen på Nygård skole, delte sine bekymringer:

Jeg blir 18 år om syv måneder. Situasjonen er uklar. Hva kan jeg gjøre da? Får jeg lov å fortsette på norskkurset? Blir jeg sendt ut av landet eller hva? Om bare syv måneder blir jeg 18 år. (...) Hvis jeg ikke hadde hatt problemer, hadde jeg aldri reist hjemmefra. Det er klart at man tenker på at man kan bli sendt hjem. (...) Jeg vil lære om samfunnet og lære meg språket. Men det kan hende de sender oss ut av landet, tilbake dit vi dro fra når vi fyller 18 år. Men jeg prøver likevel å lære språket. Jeg hadde lyst til å lære norsk veldig raskt. Men når jeg fikk beskjed om at de kommer til returnere meg til (hjemlandet), mistet jeg lysten til å lære norsk. Jeg tenker mye på dette i hverdagen. Jeg går på skolen, men jeg har ikke like lyst til å gjøre det som jeg hadde før.

Han fortalte at han i timen plutselig kunne oppleve at han ikke hadde fulgt med på hva som ble sagt, men bare tenkte på fremtiden, og tankene kom oftere jo nærmere 18-årsdagen kom. En lærer ved Nygård fortalte at en elev uoppfordret hadde kommet opp til han etter timen og ønsket å fortelle grunnen til at han ikke gjorde alt han ble bedt om. Han fortalte at det skyldtes vedtaket, at han tenkte på at han måtte hjem, og dette gjorde det vanskelig å følge med på skolen og klare å gjøre det han skulle. Simon som har valgt ikke å delta utdanningstilbudet, men jobber, fortalte at konsentrasjonsproblemer også var en medvirkende årsak til at han hadde trukket seg helt tilbake.

De vil gjerne at vi drar tilbake. Alltid sier de det. Nygård skole, Hero Kompetanse, Salhus, alltid snakker de om «når du blir 18 år». Det er vanskelig. Det gjør at jeg tenker altfor mye. Tenker på livet. På hva jeg skal gjøre dersom de sender meg ut. Når den tiden kommer, hva skal jeg gjøre? Jeg føler at jeg ikke gjør noen ting her. Det er kjedelig her i Bergen. Skole og mottak og alt. Jeg sover kun en time, så ligger jeg og tenker. Tenker, så blir jeg sliten og sovner. Det er veldig vanskelig å sove.

Simon fortalte mye om hvordan tiden hadde vært før han hadde fått svaret fra UDI. Om hvordan han likte stedet det forrige mottaket han hadde vært på lå, at han hadde venner der, gikk på en skole han likte, deltok på mange fritidsaktiviteter og følte at han levde. Han ga uttrykk for at det nettopp var vedtaket, det å leve på vent uten å vite hva fremtiden ville bringe, som var hovedproblemet med hensyn til utdanningen. Uansett hva slags tilbud de hadde fått, ville det ikke ha løst det mer eksistensielle, som gjør det vanskelig å tenke på noe annet. En av de mest sentrale bekymringene til ungdommene er usikkerheten. Noen omtaler vedtaket sitt som «opphold til jeg blir 18 år», andre omtaler det som avslag. Selv om vedtaket sier at de må returnere når de fyller 18 år, er de fleste klar over at ingen ungdommer ennå har blitt sendt tilbake. Dette gjør dem usikre på hva vedtaket faktisk innebærer. Når jeg snakket med Simon om fremtiden, fortalte han at:

Jeg og kameraten min har bursdag med bare en dags mellomrom. Vi skal flytte sammen. Kanskje blir vi overført til samme mottak. Kanskje.

Blant de som har fylt 18 år har den største andelen blitt overført til andre mottak. Dermed blir det vanskelig å skulle forberede seg på en retur når du samtidig egentlig tror og håper at du havner på et mottak i nærheten, sammen med bestekompisen din. Dette var tanker som kom til uttrykk hos alle ungdommene – både de som deltok regelmessig på undervisning, de som arbeidet, de som hadde trukket seg helt tilbake, de som nettopp hadde kommet, de som ventet på å bli flyttet til Salhus og ikke minst de som allerede var fylt 18 år.

Det er verdt å nevne at jeg i løpet av feltarbeidet også møtte noen ungdommer som strevde mer enn andre. En av ungdommene fortalte meg at han likte skole og arbeid «på grunn av hodet mitt. Jeg bruker alt for mye tid til å tenke». Videre fortalte han at: «For en måned siden holdt jeg på å bli gal. Jeg gikk til lege. Og på tirsdag skal jeg også til lege på grunn av hodet mitt.» En annen ungdom dro opp armene på genseren sin når han snakket om det at han skulle hjem. Armene var fulle av arr etter selvskadning med kniv, og han fortalte at «dette gjorde jeg når jeg fikk vite at de skulle sende meg hjem, jeg visste ikke hvordan jeg skulle reagere, jeg kan ikke dra hjem».

Studier av voksne asylsøkere og utdanning viser også en lignende sammenheng mellom usikkerhet med hensyn til oppholdsstatus og motivasjon for læring. Ifølge Berg (1990) henger sannsynligheten for å bli i landet tett sammen med motivasjon.

De asylsøkerne som har tro på at de får bli, har høyere motivasjon til å lære – både språk, væremåte og lokale skikker. Denne motivasjonen øker igjen en persons tilpassingsdyktighet. Ungdommene sitter på mange måter fast mellom det å fokusere på å få mest mulig ut av oppholdet i Norge, i mange tilfeller basert på et ønske om at vedtaket en dag skal endres, og det å fokusere på hva som venter etter 18-årsdagen. Ett skille jeg observerte i samtaler med ungdommene, var at de som valgte å delta på opplegget i større grad fokuserte på viktigheten av å leve her og nå, mens flere av de som valgte ikke å delta fokuserte på at de om kort tid var forventet å ta fatt på voksentilværelsen helt alene.

Bosituasjonen: Å leve blant speil

I dette delkapittelet vil jeg ta opp hvordan ungdommene beskriver det å bo sammen med andre i samme situasjon og hva slags innvirkning dette kan tenkes å ha hatt på kvalifiserings- og opplæringsopplegget. Det skal understrekes at jeg ikke kan kommentere på *effekten* det har å plassere dem på samme mottak. Jeg har ikke tilfredsstillende datagrunnlag av ungdommer i tilsvarende situasjon som ikke bor på Salhus til å foreta noen systematisk sammenligning, og kan derfor ikke si noe om hvordan alternative løsninger ville ha fungert. Dette utelukker på den annen side ikke muligheten for, og viktigheten av, å formidle ungdommenes erfaringer fra det å bo sammen. Å samle ungdommer med begrenset oppholdstillatelse ble gjort for å muliggjøre en felles tilpasset opplæring. Det er derfor naturlig at det i en evaluering av opplegget også blir nevnt hvordan denne bosituasjonen oppleves.

Det er svært store ulikheter i hvordan ungdommene synes det er å bo sammen med andre med samme typen tillatelse. På dette spørsmålet delte ungdommene seg tydelig langs en bra versus dårlig-akse. Noen oppfattet det som positivt å bo sammen med andre som forstod hva de gikk igjennom, mens andre syntes det var vanskelig hele tiden å bli minnet på vedtaket, og de følte seg tynget av andres negativitet. En av ungdommene som så det som positivt å bo sammen med andre, var Simon.

Det er bra å bo sammen med andre i samme situasjon. Vi kan være sammen. Og vi kan snakke sammen. Vi ønsker å bli overflyttet til et annet mottak sammen. Fortsette å være sammen.

Samtidig pekte han på at det til tider var tøft at folk ble flyttet når de fylte 18 år og at nye kom til: «Jeg møter og mister mange mennesker – det er vanskelig.»

En av lærerne ved Nygård skole trakk frem dette som et problem også i skolesammenheng. Han hadde selv opplevd hvordan det virket negativt på de andre ungdommene når elever en dag ikke møtte opp fordi de var fylt 18 år og hadde mistet botilbudet

på Salhus. Han påpekte at det var naturlig at ungdommene hadde problemer med å konsentrere seg på dager som dette.

En annen negativ opplevelse av å bo sammen med ungdom i samme situasjon, gjorde seg gjeldende for ungdommer som var motivert for å utnytte tilbudet fra Hero Kompetanse og Nygård skole. Flere forklarte at det kunne være vanskelig å gjøre en innsats når man var hadde andre ungdommer rundt seg som ikke var motivert på samme måte. Tom, som tidligere var svært aktiv både på Hero Kompetanse og Nygård skole, men som nå hadde trukket seg, uttrykte det på denne måten:

Fra mottaket var det kanskje mellom to og fire som gjorde en innsats på Nygård skole. Resten ville ikke gå på Nygård skole eller Hero Kompetanse. Nesten alle som bor på Salhus vil ikke gå på skole eller noen ting. Men jeg vet hvorfor. Det er fordi det ikke er noe å gjøre der. Det er bare å vente på tiden og alltid tenke på fremtiden og når jeg må flytte tilbake til hjemlandet. Vi snakket med hverandre om det, vi prøver. Noen har begynt å jobbe. Mens andre gjør ingenting. De bare venter på tiden. Jeg vil ikke bli sånn. At livet bare består av å tenke, alltid tenke. Jeg tror det er bedre å dra. Om jeg ikke hadde vært på Salhus, hadde jeg ikke tenkt så mye. Det er bedre å bo alene. En ung mann der er akkurat som et speil. Om han går rundt og tenker, så begynner jeg å tenke. Det er vanskelig, men hva skal jeg gjøre? Jeg vet ikke. Noen av vennene mine bor alene eller med venner. Men ingen er sendt hjem. Noen er over 18 år, kanskje 19 år. Men de er ikke sendt tilbake til hjemlandet sitt. Jeg vet ikke hvorfor de ikke sender dem hjem, eller hvorfor de ikke drar hjem selv.

Tingene Tom peker på her, ble bekreftet av veiledere ved Hero Kompetanse og lærere ved Nygård skole. For de som så ut til å klare seg bra, var det vanskelig å holde motivasjonen oppe når de så hvor lite andre ungdommer rundt dem la ned i skolegangen. Dette er imidlertid ikke begrenset til kun Salhus mottak. Ifølge Oppedal et al. (2009) er det å bo på asylmottak i seg selv en belastning. Rapporten peker på nedkorting av botid på mottak som et av de mest sentrale tiltakene for å minske sannsynligheten for psykiske helseplager. En annen av ungdommene jeg snakket med, som fremdeles bodde i ordinært mottak og nå ventet på overflytting til Salhus, delte de samme tankene som Tom hadde om det å bo på mottak:

Jeg reiser ofte vekk fordi... seriøst, jeg orker ikke være her. Her er det så mye problemer og sånne ting. Alle har et problem her. Jeg har en veldig god venn her også, men de fleste har problemer og jeg orker ikke være venner med dem. Fordi jeg ser altfor mye elendighet rundt meg. Hvis jeg skal tenke på dem og ta det inn over meg, blir jeg gal, vettu.

Slik situasjonen er for ungdommene i dag, mangler alle en grunnleggende trygghet når det gjelder bosituasjonen og fremtiden. Hero Kompetanse har sett på hvordan

denne usikkerheten påvirker ungdommenes muligheter for å bli aktive deltagere i opplæringskurset.

Vi har sett litt på behovspyramiden til Maslow når det kommer til noen av problemene vi møter. Det ungdommene sliter mest med er trygghet og sikkerhet, som er fundamentale behov som ligger til grunn for selvrealisering og selvutvikling. Vi jobber med selvrealisering uten at fundamentale behov er dekt. Hvordan kompenserer vi da for de fundamentale behovene når de ikke er til stede?

Livssituasjonen for mange av disse ungdommene preges av usikkerhet og utrygghet. Usikkerhet med hensyn til hva vedtaket innebærer og vil medføre, til hva som er best å gjøre her og nå for å klare å takle fremtiden. Mange har også psykiske helseplager, som tidligere traumeopplevelser, og mange mistrives i mottakshverdagen. Dette gjør denne gruppen ungdom ekstra utfordrende å skulle tilby et utdanningsopplegg til.

Strukturelle rammer: Alle synes det er feil at jeg skal hjem

Flere aktører rundt ungdommene skal berømmes for å ha fulgt opp noen av de problemene skissert over. Dette har imidlertid ikke vært en udelt positiv opplevelse for ungdommene. Beslutningen om at Salhus avdeling for enslige mindreårige skulle omgjøres til et mottak for enslige mindreårige med begrenset oppholdstillatelse, fikk stor oppmerksomhet i Bergen, både i media og i skolevesenet og møtte stor motstand hos lokalpolitikere og Redd Barna. Ungdommene som bodde på mottaket fra før, ble med svært kort frist overført til andre mottak rundt omkring i landet. Dette oppbruddet ble omtalt som spesielt brutalt da ungdommene som så smått hadde begynt å slå seg til ro og skape nettverk på skole og i nærmiljø, ble flyttet så raskt at skolen ikke fikk beskjed før elevene ikke møtte på skolen. I begynnelsen var det denne isolerte hendelsen som var gjenstand for oppmerksomhet, men gradvis ble det klart hva slags vedtak de nyankomne ungdommene hadde. Både politikere, Redd Barna og media har i ettertid utøvd et stort press lokalt og nasjonalt for å sette situasjon for ungdommer med begrenset oppholdstillatelse på dagsordenen.

Dette har imidlertid medført et relativt sterkt eksternt press på mottaket og ikke minst på ungdommene, gjennom at flere aktører har ønsket å komme til mottaket og snakke med ungdommene. I metod delen av denne rapporten ble det nevnt at flere ungdommer uttrykker at de har hatt mangelfull kontakt med nære voksenpersoner i tiden de har vært asylsøkere i Norge. Dette betyr ikke at ungdommene ikke har hatt kontakt med voksne under tiden på mottaket, de har tvert imot hatt direkte kontakt med en rekke voksne siden ankomsten til Salhus. Felles for disse møtene er at alle

voksenpersonene gir uttrykk for frustrasjon, medfølelse og hjelpeløshet overfor situasjonen ungdommene befinner seg i. Redd Barna har for eksempel besøkt mottaket som en del av sitt arbeid for å kjempe for deres rettigheter, og de oppfattet situasjonen som alarmerende med hensyn til i hvilken grad disse ungdommene får oppfylt sine rettigheter. Barneombudet har hatt en delegasjon på mottaket som har snakket med ungdommene om vedtaket, med noe av det samme resultat som Redd Barna – de har fått et inntrykk av at situasjonen disse ungdommene lever under, et liv på vent, er uholdbar.¹⁴ I et forsøk på å gi ungdommene svar, ble ungdommene tatt med for å møte lokalpolitikere i Bergen. Dette møtet tok en litt annen vending enn planlagt, siden også politikerne reagerte med sjokk og vantro over ungdommenes vedtak og situasjon. Antallet personer som i møte med ungdommene uttrykker sympati uten å være i stand til å svare dem på hvorfor de er gitt denne typen opphold eller kan hjelpe dem med saken, er mange.

I alle disse møtene har de ulike aktørene gjort en jobb i beste mening, og med tiden vil de samlede erfaringene de har gjort seg forhåpentligvis gi ungdommer i en slik situasjon bedre vilkår. Fra ungdommenes perspektiv har disse møtene likevel sett annerledes ut, og bidratt til en viss grad av fatalisme. En gutt fortalte meg at jo, han hadde snakket med mange om saken sin, og alle syntes det var feil at han skulle sendes hjem, men ingen kunne hjelpe. Han forklarte at han hadde snakket med mange voksne om saken sin, inkludert UDI hadde vært på mottaket med en representant, men ingen kunne hjelpe. Gutten var fortvilet, men fattet, og sa: *«det er ingenting jeg kan gjøre»*.

Hva slags effekt disse møtene har hatt på ungdommenes motivasjon for læring og på deres øvrige livssituasjon, er uklart. Men det er sannsynlig at de har bidratt til en synkende tro på voksne, og på Norge, heller og ført til en økende følelse av maktesløshet. Dette styrker etter all sannsynlighet ikke motivasjonen for læring.

Hvordan motivere? Hvem har ansvaret?

Som de foregående avsnittene viser, er det sammensatte grunner til hvorfor noen ungdommer velger å delta i kvalifiseringsopplegget og noen velger ikke å delta. Mange av årsakene til det lave oppmøtet henger sammen med vedtaket ungdommene har fått og med bosituasjonen deres. Et kjernespørsmål er da: Gitt de utfordrende strukturelle rammene ungdommene lever under i dag, hvordan kan de motiveres til læring?

¹⁴ http://www.barneombudet.no/temasider/asyl_minor/asyl_og_opphold/arkiv/oppfolging/ (lastet opp: 23.11.10) Hagen og Skybakk. 2010. Barns rettigheter taper i kampen mot innvandringspolitiske hensyn.

Hero Kompetanse har gjennom utviklingen av opplæringsopplegget endret hvordan de tenker omkring motivasjon, og da spesielt hvordan motivasjon kan fremmes. Når det snakkes om motivasjon for læring, snakker man i dette tilfellet hovedsakelig om ungdommene som ikke møter opp – de som mangler eller sliter med motivasjon for å delta. Som vi så i presentasjonen av oppleggets utvikling over, er dette noe som har vært en utfordring for opplegget helt fra oppstart, og som fortsatt står sentralt. I høstsemesteret har det i snitt vært seks faste deltagere, og disse seks har alle vært med i kvalifiseringsoppleggets tidligere faser. Dette er under halvparten av ungdommene som bor på Salhus i dag.

Våren 2010 ble det bestemt å tilrettelegge for de som strevde spesielt med motivasjon og som ikke møtte opp. En av Heros mest erfarne veiledere dro derfor ukentlig opp til mottaket og gjennomførte undervisning der ungdommene befant seg. Opplæringen fokuserte på yrkesopplæring på lavt nivå, med spørsmål som «hva kan du forvente av arbeidslivet?» og «hva vil arbeidslivet forvente av deg?». Man brukte alternative metoder som rollespill, og timene blir av den aktuelle læreren og deltagende ungdom beskrevet som vellykket og bra. Oppmøtet på disse timene var varierende, men det resulterte i at to av ungdommene fikk seg arbeidspraksis. Hero Kompetanse definerer opplegget som delvis vellykket, da det ga resultater for noen ungdommer og flere fikk mulighet til å delta på et opplegg med noe lavere terskel. Man håpet at dette ville bidra til å engasjere gruppen og motivere dem til å delta på det ordinære opplegget, men dette skjedde med bare noen svært få. Høsten 2010 ble det besluttet å ikke gi disse ungdommene et tilbud på mottaket. Noe av bakgrunnen for dette var at Hero Kompetanse langt på vei hadde gått bort fra tanken om at de kan skape motivasjon hos ungdommene, men at motivasjon må komme fra dem selv. Ungdommene må ha et indre ønske om å delta, og ikke delta fordi det står en dame på døra på mottaket som gjør det vanskeligere å si nei. Dette bygger på tanken om at det er den indre motivasjonen til læring som mangler hos disse ungdommene, de har rett og slett ikke et like sterkt ønske om å delta som de andre ungdommene. Strategien for å nå dem er gjennom å fokusere ekstra på de som faktisk møter opp, og gjøre deres deltakelse til en så god opplevelse at de vil fungere som «agenter» for Heros opplegg på Salhus. Som en av Heros veiledere sa: «den informasjonen som går fra deltager til deltager er mye viktigere enn det informasjon fra oss noen gang vil være». Tanken er altså at oppleggets nye form, med samfunnsfag og elevbedrift samt bistand til arbeidssøking, skal fremstå som et fristende tilbud, og gjennom rykter ungdommene imellom motivere til deltakelse.

En annen del av denne avveiningen ligger i hva Hero Kompetanse definerer som sin rolle vis-à-vis ungdommene. Hero Kompetanse er ment å være en opplæringsinstans som skal forbindes med noe positivt. Det kan derfor være uheldig å tilby undervisning på mottaket, siden det kan skape forvirring om hva Hero er:

Vi er en skole, ikke noe mer. Det er viktig å skille hvilken informasjon som gis hvor. Her hos oss er det skole og god stemning. Vi vil ikke forveksles med steder og aktører de kan ha et negativt forhold til. Det er dessuten lite hensiktsmessig og fremstå som for bedende ovenfor ungdommene.

Det er altså i stor grad ungdommenes eget ansvar å skape motivasjon hos seg selv og hos andre ungdommer. De forventes å være motivert for kursing ved ankomst til Salhus. Noe av problematikken vi ser her og når det gjelder flere av de andre utfordringene skisert over, er knyttet til forholdet mellom de tre hovedaktørene i utdanningsopplegget: ungdommene, Hero Kompetanse og UDI. Disse tre aktørene har hver sine motivasjoner, intensjoner og strategier knyttet til opplegget, og som ikke alltid er overlappende. UDI er overordnet ansvarlig for opplegget med finansiering fra Justisdepartementet, Hero er utøvende part og ansvarlig for den praktiske gjennomføringen, mens ungdommene representerer deltagerne. Som vi har sett og skal se nedenfor, foreligger det klare retningslinjer for driften av opplegget, som Hero Kompetanse må innrette seg etter. I noen tilfeller har disse retningslinjene gått på tvers av de erfaringene man har gjort seg i klasserommet. Der Hero har funnet ut at en streng tolkning av retningslinjene ikke har vært hensiktsmessig, har de innrettet seg etter erfaringene gjort i klasserommet, og på noen punkter har de fjernet seg litt fra den opprinnelige ideen bak opplegget.

Kommunikasjonen mellom UDI og Hero Kompetanse synes ikke alltid å være problemfri. Dette kan også være noe av bakgrunnen for at synet på motivasjon er blitt som det er. Helt fra oppstarten av var det tydelig at Hero Kompetanse hadde den oppfatningen at dette skulle være et frivillig tilbud til ungdom med denne typen vedtak, og som var motivert for å fylle tiden i Norge med utdanning og yrkesopplæring. I den første sluttevalueringen av opplegget i desember 2009 heter det:

I forbindelse med utvelgelsen [av ungdom for å delta på kurset] er det viktig å ta et aspekt med i betraktningen: Deltagernes egen motivasjon betrakter vi som meget viktig for en vellykket gjennomføring av kurset. (Hodzic 2009)

Det eksisterer tydeligvis en oppfatning om at det foregår en utvelgelse av ungdom som overføres til Salhus mottak, og det foreslås at kriteriene for denne utvelgelsen endres til å legge mer vekt på ungdommenes egne prioriteringer, deres indre motivasjon for læring. I intervju med ansatte ved Hero Kompetanse ble dette utdypet videre:

Det å være enslige mindreårig asylsøker er jo en enormt krevende øvelse. Spesielt når du ikke har fått opphold. Det å delta på et undervisningsopplegg som er frivillig krever egentlig enorm disiplin. Allikevel legger vi merke til at det er blitt sendt veldig mange til Salhus som ikke har denne disiplinen. At det ikke er en god nok screening før de kommer dit og skal delta på kurs. (...) Man ber ungdommene om en veldig krevende jobb. Også sender man kanskje folk som ikke er mottagelige for en krevende utdanning. Og da spør det. Vi vil jo gjerne at det skal fungere for

alle. Men det blir å be om litt mye når man både ber om et krevende opplegg og ikke har en pre-screening på deltagerne.

Denne oppfatningen står i tydelig kontrast til en oppfatning jeg møtte hos en annen relevant aktør i nettverket rundt ungdommene: mottaksledere ved avdelinger for enslige mindreårige asylsøkere, altså stedene ungdommene venter i tiden før de får svar på asylsøknaden. Blant de mottakslederne jeg møtte, var det en klar oppfatning om at alle ungdommer som får begrenset oppholdstillatelse skal overflyttes til Salhus. Én mottaksleder fortalte meg at han oppfattet rutinene fra UDI sin side som slappe. Han hadde på dette tidspunkt tre ungdommer med begrenset tillatelse boende på mottaket, og verken mottaket eller ungdommene hadde hørt noe om overflytting. Han hadde selv kontaktet UDI for å forhøre seg, men likevel ikke fått noen tilbakemelding.

Når det gjelder hvordan dette egentlig forholder seg fra UDIs side, er det slik at det foregår en viss utvelgelse av ungdom som sendes til Salhus. Det skal være forsvarlig å sende ungdommene til Salhus, og det blir ifølge UDI gjennomført en avveining for hver enkelt ungdom om det er hensiktsmessig å bli overflyttet. Det formidles imidlertid ikke like klart fra UDI hvordan og hvorfor ungdom blir ansett som egnede for overflytting til Salhus mottak i Bergen. I konkurransegrunnlaget for forskningsutlysningen som har resultert i denne rapporten, ble det for eksempel skrevet (utheving er gjort av rapportforfatter):

Enslige mindreårige som får en begrenset oppholdstillatelse *får tilbud om* å delta på opplærings- og kvalifiseringsprogrammet som er utviklet av Hero kompetanse AS. Enslige mindreårige *som skal delta på opplærings- og kvalifiseringstilbudet* flyttes til Salhus avdeling for enslige mindreårige.

Dette gir et inntrykk av at kvalifiserings- og opplæringsopplegget nettopp er et frivillig tilbud til ungdom med denne typen oppholdstillatelse, og at de som godtar og ønsker å delta i et slikt tilbud, overflyttes til Salhus. I samtaler med direktoratet og departementet ble det imidlertid presisert at dette er et tilbud, men det er likevel ikke opp til ungdommene selv å avgjøre om de skal overflyttes eller ei. Utvelgelsen baseres altså ikke på ungdommenes egen motivasjon og ønsker, men er snarere en avveining gjort av mottakspersonale og eventuelt hjelpeverge. At noen ungdom ble overflyttet til andre mottak fremfor Salhus ble bekreftet av andre mottak jeg var i kontakt med for å treffe ungdom med begrenset opphold som ikke bodde på Salhus. De fortalte at ungdommer nettopp var overflyttet til deres mottak, fordi deres psykiske helse var vurdert å være såpass dårlig at de ikke kunne overflyttes til Salhus.

Gjennom mine intervjuer snakket jeg med en gutt som skulle overflyttes til Salhus. Mottaket forklarte at de jobbet for å få han overført, men gutten ønsket ikke dette, han hadde et annet konkret mottak han ønsket å bli flyttet til dersom han måtte flytte. Dersom han i dag likevel er blitt overflyttet til Salhus, møter han et kvalifiseringsopp-

legg som legger opp til at han skal være motivert for å ta fatt på et kurs i samfunnsfag. Hvis han selv ikke ser nytten i dette, vil han i realiteten ikke ha noe tilbud. Han er da flyttet, mot sin egen vilje, til et mottak som ligger et helt annet sted i landet enn der han bodde, og han vil motta en norskopplæring som nesten vil være identisk med den han fikk, eller ville ha fått om han fikk flytte til mottaket han ønsket seg og hvor hans beste kamerat bodde.

Det skal likevel påpekes at dersom man hadde latt det være opp til ungdommene, er det sannsynlig at en svært lav andel av ungdommer med begrenset oppholdstillatelse ville ha ønsket overflytting. Ikke fordi kvalifiseringsopplegget ikke er godt nok, men fordi disse ungdommene allerede har opplevd en rekke oppbrudd. Overflytting til Salhus vil kunne oppleves som et nytt brudd.

Det bør klargjøres hvem som egentlig er målgruppen for kurset. Er det alle med begrenset oppholdstillatelse, er det alle som er overflyttet til Salhus eller bør visse kriterier ligge til grunn? Hva bør i så fall disse kriteriene være? Uavhengig av hva svaret på foregående spørsmål er, vil det være viktig for kvalifiseringsopplegget å ha en tydeligere forståelse for sammenhengen mellom det jeg i denne rapporten har kalt indre og ytre motivasjon, og ta ansvar for å gi ungdommene et tilbud de kan dra nytte av – det må *føles* nyttig, og det må *være* nyttig. Gjennom å ta ungdommenes innspill alvorlig, vil man kanskje også kunne oppdage at de har en indre motivasjon, selv om den i dag synes ikke-eksisterende.

Fungerer opplegget slik det er tiltenkt?

I lys av ungdommenes tilbakemeldinger er det tydelig at kvalifiserings- og opplæringsopplegget ennå har et stykke vei å gå. Siden opplegget er et pilotprosjekt og ingen aktører rundt disse ungdommene hadde noen erfaring med midlertidig opphold, må dette sies, i det minste til en viss grad, å være forventet. Det er ingen liten oppgave Hero Kompetanse har tatt på seg når de skal gi ungdommer med begrenset oppholdstillatelse et yrkesrettet utdanningstilbud, som både skal være en meningsfylt aktivitet i den tiden de har i Norge og samtidig være til nytte for dem i fremtiden. Gitt disse utfordringene, møter kvalifiseringsopplegget målsetningene som lå til grunn for opprettelsen; med andre ord er *Veien videre* kompetansehevende og returmotiverende?

Veien videre – kvalifiserende og kompetansehevende?

I konkurransegrunnlaget som lå til grunn for opprettelsen av opplæringsopplegget står det at kurset skal gi «hensiktsmessig og yrkesrettet kompetanse» som for eksempel «grunnopplæring i yrkesrettede fag, datakurs, engelskkurs, frisør opplæring og entreprenørskap». I dette henseende forstås kvalifisering altså som kvalifisering for arbeid. Dersom man skal tolke denne målsetningen i strengest mulig forstand, kan man ikke si at tilbudet fra Hero Kompetanse er et kvalifiseringsopplegg. Deltagelse på opplegget gir ingen vitnemål som kan ligge til grunn for videre utdanning eller dokumentasjon som kvalifiserer for arbeid. Men samtidig er det klart at flere av ungdommene som har gjennomført kursopplegget har tilegnet seg kompetanse som med en noe bredere tolkning kan sies å være nyttig. Men hvordan skal målsetningen om å være kvalifiserende og kompetansehevende tolkes?

Slik opplegget fungerer i dag, er ungdommene som fullfører alle modulene kvalifisert verken for arbeidsliv eller for videre skolegang i Norge, eller i sine respektive hjemland. Dette er også en av tilbakemeldingene som er tydeligst i samtalen med ungdommene. Deltagelse i og et diplom fra dette kurset er verdiløst alene, selv i Norge. Dette er også en problemstilling flere av nøkkelinformantene, inkludert ansatte i Hero Kompetanse, har påpekt. Spørsmålet blir derfor hvor høyt man kan og bør legge lista for kvalifisering og kompetanseheving. Slik rammene for opplegget er i dag, er det snakk om ungdommer, flere med lav eller ingen skolegang, som har maksimalt to år på

å oppnå en kompetanse som skal kvalifisere for arbeidsliv. At dette er en utfordrende oppgave er det ingen tvil om, men flere av ungdommene klarte selv å sette ord på ulike alternative tilbud som i større og mindre grad vil kunne være gjennomførbare. En av ungdommene uttrykte seg på denne måten:

På Hero kommer vi og bruker internett og vi skriver ulike tekster i samfunnsfag. Jeg tror det var planen, men jeg er ikke helt sikker. Det er ikke en bra løsning, fordi mens jeg sitter der og skriver på Hero Kompetanse, går tiden. Det hadde vært bedre hvis jeg for eksempel hadde lært å kjøre bil. Eller jeg kunne lært å vaske, vaske rom – det kunne ha vært en nyttig ting. Fordi etter jeg er ferdig skal jeg jo bruke det jeg har lært fra Hero Kompetanse. Hvis jeg tar med meg diplommet vi får nå, vil det ikke ha noen verdi for meg. Du må tenke på en vanlig by, ikke sant. En by med for eksempel hundre innbyggere. De trenger kanskje en butikk og en kafé, et postkontor. Også trenger de kanskje to eller tre vaskere, kanskje en selger til butikken – ja du skjønner hva jeg mener. Vi trenger å lære yrker, sånn som i livet. I verdens liv. Det vi trenger å lære er hvordan vi skal gjennomføre de ulike yrkene som trengs overalt.

I samtalene med flere av ungdommene kommer det frem at de ønsker tilbud om mer konkret yrkesrettet opplæring. Dette innebærer ikke nødvendigvis et vannskille fra opplæringsopplegget som fokuserer på arbeidspraksis og entreprenørskap, men det innebærer et mer resultatorientert opplegg. Ungdommene uttrykker i stor grad fornøydhet med praksiserfaringene de har gjort seg, men fem ukers praksis uten forkurs eller videre systematisk opplæring i ettertid gir ikke grunnlag for dokumenterte ferdigheter i for eksempel frisøryrket og sagbruksdrift. På samme måte vil nytten av entreprenørskap kunne virke mer hensiktsmessig dersom man kunne ta utgangspunkt i en ferdighet. For eksempel at en elevbedrift med vekt på kafédrift ble supplert med opplæring i matlaging og hygiene. Som Hero selv vektlegger, ser ikke arbeidsmarkedet de fleste av disse ungdommene vil møte i sine hjemland videre lyst ut. Det er mulig at noen av disse ungdommene vil måtte skape sin egen arbeidsplass dersom de skal klare seg. Å lære entreprenørskap i praksis vil derfor kunne være nyttig og kvalifiserende ved hjemkomst. Men i hvilken grad hjelper det å kunne planlegge, sette opp en foreningsplan, et budsjett og et regnskap dersom du ikke har en konkret ferdighet du kan bygge bedriften din på? Det å skape sin egen arbeidsplass forutsetter at man har noe å tilby i form av tjenester eller varer. Så lenge ungdommene ikke lærer opp i faktiske ferdigheter, kan mange av de gode intensjonene komme til å resultere i ingenting. En gutt som tidligere bodde på Salhus, men som ikke deltok på Heros opplegg i noe særlig grad, illustrerer dette. Han er nå overflyttet til et ordinært asylmottak for voksne. Her har han klart å stable på beina sin egen lille gjeskjeft gjennom å tilby å klippe og frisere andre beboere mot noe betaling. Man kan spørre: Når denne gutten blir sendt hjem og ønsker å starte en egen frisørsalong, er det viktigst at han kan planlegge og sette opp et budsjett, eller er det viktigst at han kan å klippe hår? Svaret er at han vil

trengte begge. Men slik kvalifiseringsopplegget i dag fungerer, har ungdommene ingen mulighet til å tilegne seg konkrete ferdigheter de kan få bruk for. For å kunne tilby dette, er rammene for opplæringsopplegget nødt til å endres, men dette er på ingen måte en umulig oppgave.

Man kan også velge å utvide tolkningen av kvalifisering. Ungdommene skal ikke gjennom fem ukers moduler ved Hero i Bergen kvalifiseres for arbeidsmarkedet, men det skal være en form for «kvalifisering for livet». Én ungdom uttrykte det slik: «Jeg trenger å lære om hvordan jeg skal leve livet mitt». Ungdommene er institusjonsbarn, og de mangler den oppfølgingen og sosialiseringen andre barn får gjennom omgang med voksne de er nært knyttet til. Flere av ungdommene snakket om hvordan de ikke kunne lage mat, men at de lærte av hverandre. Det kom frem i samtalene at mange ikke hadde oversikt over sin egen økonomiske situasjon. Dette er ting de blir antatt å kunne, siden de skal handle inn mat og andre ting de behøver for penger de får av mot-taket. Det er ifølge dem selv ingen i livet deres som kan lære dem å bli voksne i denne kritiske overgangsfasen fra barndom til voksenliv, og som er mer brutal enn for annen ungdom i Norge. Tolket på denne måten kan Hero bidra til kvalifisering gjennom å være tilgjengelige voksenpersoner som kan bistå med ting som arbeidssøking og anskaf-felse av arbeidstillatelse. De endringene Hero har gjort dette siste semesteret, gjør at de i større grad kan sies å være kvalifiserende i et slikt henseende. De har i dag en åpen dør-policy og ønsker å være et sted der ungdommene kan lære noe de er interessert i og ha tilgang på veiledning.

Uavhengig om man tolker kvalifiseringsbegrepet smalt eller bredt, er det klart at de ungdommene som har deltatt aktivt på opplegget har tilegnet seg en viss kompetanse overfor arbeidslivet. Noe av det viktigste i denne diskusjonen er å ta innover seg ungdommenes egne perspektiver. Hva slags opplæring opplever ungdommene som nyttig? Hvor høye krav ønsker man å stille til opplegget og til ungdommene? Hvem skal definere, og hvordan, hva slags kompetanse ungdommene trenger, både i vente-tiden her i Norge og i fremtiden? Gitt de begrensninger ungdommenes status gir, må det erkjennes at kvalifiserings- og opplæringsopplegget aldri vil kunne bli et fullverdig tilbud, men det er likevel mulig å bidra til å øke ungdommenes kompetanse i større grad enn det man gjør i dag, noe som antageligvis vil innebære en økning av resursene som settes av til dette formålet.

Veien videre – returmotiverende?

Den andre uttalte hovedmålsetningen for kvalifiserings- og opplæringsopplegget er at det skal, gjennom å tilby relevant undervisning, være returmotiverende. Også denne målsetningen er åpen for fortolkning, og hvordan man forstår begrepet er avgjørende

for om man kan si at dagens opplegg oppfyller denne målsetningen eller ikke. En smal tolkning av begrepet tilsier at suksess med hensyn til returmotivasjon måles gjennom antallet søknader om frivillig retur, eller at ungdommene på annen måte uttrykker ønske om å returnere. Dersom man legger denne tolkningen til grunn, kan ikke opplegget sies å ha vært vellykket. En noe bredere tolkning er å se på om ungdommene gjennom deltagelse i kursopplegget i større grad har akseptert vedtaket de har fått, og vurderer retur som et mulig alternativ. Sagt med byråkratiske termer: om ungdommene er blitt realitetsorientert. En enda videre tolkning er i større grad å se på om ungdommene er bedre rustet til en retur ved å ha deltatt på opplegget enn de ville ha vært om de ikke deltok. Med denne tolkningen kan man hevde at dersom ungdommer som har gjennomført kurset har fått en følelse av mestring, fått et innslag av meningsfylt aktivitet i hverdagen som igjen har bidratt til å normalisere tilværelsen, og derfor er ved en relativt bedre mental helse enn om de ikke hadde deltatt på kurset – så har man oppnådd å gjøre disse ungdommene bedre rustet til retur til hjemlandet.

Disse ulike måtene å forstå returmotivasjon på speiles også i endringene i kvalifiseringsopplegget presentert over. Fra oppstarten av kvalifiseringskurset var Hero Kompetanse bevisst på å ha en åpen holdning til ungdommenes status og fremtidsutsikter ved ankomst. I presentasjonen av opplegget presiserer de at den tilpassede opplæringen skal starte med en grundig realitetsorientering. I presentasjonen av det tilpassede opplegget fra begynnelsen av året skriver Hero Kompetanse:

Ved avslag på søknad om opphold går de ofte inn i en tung periode. (...) For å imøtekomme denne reaksjonen tror vi det vil være viktig å starte den tilpassede opplæringen med en grundig realitetsorientering, hvor betydningen av at ungdommene må foreta valg blir vektlagt. Kombinert med denne realitetsorienteringen foreslår vi å benytte motiverende samtale som metode for å forsøke å vende ungdommen over mot å tenke på kvalifisering/retur som en mulighet for seg selv og ikke bare som et nederlag. (Hero Kompetanse 2010)

Metoden her er å fokusere tydelig på retur fra oppstart, gjennom å snakke om den enkeltes hjemland og mulighetene der. I sluttevalueringen fra oktober samme år kan man se en tydelig endring av forståelsen av returmotivasjon.

På generelt nivå har vi skiftet returfokus fra å være noe den enkelte ungdom skal jobbe med, til å bli noe veilederne skal fokusere på og tilrettelegge for. Med dette menes at veileder må ha gode nok kunnskaper om den enkelte deltagers ambisjon, potensial, landbakgrunn, sosiale og kulturelle forhold, økonomi og arbeidsmuligheter i hjemlandet til å kunne legge opp et utdanningsløp som gir passende kompetanse. Vi søker dermed å lage et opplegg som anerkjenner den enkelte deltagers behov for et her og nå fokus. (Aanestad og Helgesen 2010)

Her dekker man målsetningen om returmotivasjon indirekte, ved at veilederne sørger for at kunnskapen ungdommene tilegner seg kan være nyttig i deres hjemland, men dette gjøres ikke direkte overfor ungdommene. Det har altså vært en endring fra å snakke med alle ungdommer ved ankomst om retur og fremtid, til ikke å kommunisere åpent om disse temaene med mindre det er ungdommer som viser seg spesielt mottagelige for det. Denne endringen henger sammen med at retur er et vanskelig tema, og det kreves stor grad av tillit for å skape en god dialog. Hero Kompetanse har opplevd at en direkte fokusering på retur har ført til at flere ungdommer har trukket seg tilbake. Ved feltbesøket på Salhus uttrykte én av ungdommene uttrykte seg på følgende måte:

Bare det å komme hit til Salhus er som et fengsel. Hver dag sier alle: vil du tilbake i dag? Vil du reise tilbake til Afrika i dag? De snakker veldig mye om dette med retur. Noen ganger blir det problemer av det. Når du kommer opp hit til Salhus må du ikke si ordet retur eller tilbake, da kan noen blir ordentlig sinte på deg. Hvis du lar være å nevne akkurat det vil det gå veldig bra.

Det å snakke med ungdommene om retur har altså i mer eller mindre grad blitt forkastet. Slike retursamtaler er derfor nå begrenset til samtaler med returansvarlig på mottaket og frivillige samtaler med IOM. Det at retur ikke blir lagt vekt på i møtet med Hero Kompetanse, betyr ikke nødvendigvis at undervisningen ikke gjør ungdommene bedre rustet til en retur. De som har deltatt på opplegget har uten tvil en mer normalisert hverdag enn de som ikke har deltatt. De har hatt noe å fylle dagene med og lært ting underveis om arbeidsliv og samfunnet, og de har høyst sannsynlig hatt flere mestringsopplevelser. I den grad returmotivasjon handler om å gjøre ungdommene bedre rustet i forkant av en retur, kan man anta at de står bedre rustet til å takle denne overgangen enn de ville ha gjort uten et kvalifisering- og opplæringskurs. På mange måter er retur blitt den store elefanten i rommet i møtet med disse ungdommene. Alle aktører er klar over vedtaket som ligger til grunn for deres opphold, samtidig vet man også at vedtaket så langt ikke er implementert, og man kvier seg for å ta opp temaet av frykt for reaksjonen og hvordan dette vil påvirke forholdet til ungdommene på lengre sikt. Retur som tematikk utelates derfor i stor grad i møter med ungdommene. Til en viss grad er dette basert på de aller tidligste erfaringene man gjorde seg med opplegget, da det viste seg at ungdommene ved ankomst til Salhus ikke var klar over hva vedtaket innebar. Alle aktører mener at dette ikke lenger er tilfellet, at ungdommene som kommer i dag i større grad er klar over vedtaket og hva det innebærer. Likevel er det ingen tvil om at dette er et sårbart tema, og ved å inkludere det som en egen del av opplæringsopplegget, kan man risikere å støte ungdommene fra seg og undergrave tidligere tillitsforhold. Kjernen i problematikken er tolkningen av målsetningen – hva innebærer et returmotiverende opplegg? Er opplegget en suksess dersom ungdommene som deltar blir bedre rustet overfor retur enn om de ikke hadde deltatt, eller burde deltagelse på kurset føre til at ungdommene i større grad ble fortrolige med vedtaket

og tanken på å dra hjem? Dersom svaret heller mot det siste, blir utfordringen hvordan temaet kan inkluderes i opplæringsopplegget samtidig som man opprettholder et til-litsforhold til ungdommene.

Fungerer det slik det er tiltenkt?

Som det kommer frem av diskusjonene over, er noe av utfordringen når man skal evaluere om opplegget fungerer slik det er tiltenkt, at de ulike aktørene, det vil si ungdommene, Hero Kompetanse og UDI, har ulik forståelse av intensjonen med opplegget. Disse ulike oppfatningene krever ulike strategier for å oppnå suksess. I hvilken grad dagens form fungerer, avhenger derfor av hva man legger i oppleggets styrende begreper: kvalifiserende og returmotiverende. Intensjonen til UDI er i ytterste forstand at alle ungdommene skal returnere hjem frivillig etter endt opphold på Salhus. Hero Kompetanses intensjon som utdanningsinstitusjon er i ytterste forstand å motivere til læring og bidra med nyttig kunnskap til ungdommer som befinner seg i en usikker situasjon. Deltagernes intensjoner med hensyn til utdanning er varierende, men en grunnleggende intensjon er å klare å stable sitt liv på beina i en situasjon der dette kan synes uoverkommelig. Et sentralt spørsmål er da hva som skal bli styrende. Og hvordan kan man måle suksess? Prinsipielt bør ungdommenes perspektiver legges til grunn i den grad det er mulig. Myndighetene har gitt disse ungdommene en tillatelse som betyr to år med et liv på vent før de skal ut i verden alene. Når man så påpeker at disse ungdommene har rett til tilpasset opplæring, bør opplæringen tilstrebe å være på ungdommenes premisser. Dette er utfordrende oppgave, og denne rapporten gir på ingen måte entydige svar på hvordan dette kan oppnås. I kapittelet som følger har jeg likevel samlet og strukturert de tilbakemeldingene jeg har fått i samtaler med ungdommene og med andre i deres nettverk, og jeg gir noen konkrete anbefalinger for hvordan det kan tenkes videre omkring dette opplæringsopplegget. Det er å håpe at dette kan være et utgangspunkt for å engasjere ungdommene i utformingen av opplegget i større grad enn det som er gjort hittil

Funn og anbefalinger

Pilotprosjektets første år har støtt på sine utfordringer, og på mange måter har veien blitt til litt underveis. Man kan ikke forvente at et nytt prosjekt med mange unike utfordringer skal gå knirkefritt. Empirien denne studien baserer seg på gir ikke grunnlag for å anbefale å legge ned tilbudet om et tilpasset opplæringsopplegg, men snarere å utnytte det potensialet som ligger i prosjektet. Slik kvalifiserings- og opplæringsopplegget fremstår i dag, finnes det fortsatt store utfordringer, og i denne delen av rapporten vil jeg systematisere og samle kunnskapen dette feltarbeidet har generert, for å prøve å si noe om hvordan opplegget kan møte disse utfordringene. Først vil ungdommenes egne ønsker presenteres, deretter går jeg nærmere inn på om disse lar seg gjennomføre og hvilke utfordringer de impliserer, og gir forslag til noen endringer.

Ungdommenes innspill

I samtaler med ungdommene har det kommet flere mer eller mindre konkrete innspill til hva slags opplegg de ser som ønskelig. Det var ikke like lett for alle å sette ord på ønskene sine, og flere svar var ulike varianter av dette: *«Jeg vet ikke hva jeg vil lære. Hva som helst, alt. Det er læreren som bestemmer.»* Likevel ga samtalen nyttig innsikt i ungdommens perspektiver på egne behov i ventetiden i Norge. Da ungdommene faktisk er brukerne i dette tiltaket, skal deres innspill tas på alvor. Dette er også lovfestet gjennom artikkel 12 i barnekonvensjonen, som slår fast at barn og unge har rett til å si sin mening og bli hørt i saker som angår dem.

Ungdommenes innspill var varierte, men kan grovt sett deles inn i tre hovedstrømninger med hensyn til ungdommenes bakgrunn og behov og hvordan de forholder seg til dagens opplæringsopplegg; de som deltar, de som velger ikke å delta og de som ikke har et tilpasset opplegg.

De som deltar

Denne kategorien ungdom karakteriseres av at de i dag stort sett deltar på de tilbudene som finnes der de bor. For de som bor på Salhus innbærer dette oppmøte på Hero Kompetanse og Nygård skole. Innenfor gruppen fantes det ungdom som anså

opplegget til Hero Kompetanse som det mest relevante for sin situasjon, mens andre tydelig uttrykte at norskopplæringen ved Nygård skole var det mest hensiktsmessige og interessante opplegget. I denne kategorien finner man jenter og gutter med både lang og kort utdanningsbakgrunn, men de har til felles at de gjør sitt ytterste for å delta på det som tilbys, gitt personlige forutsetninger. De fleste av ungdommene i denne gruppen hadde drømmer om høyere utdanning og var motivert for flere år på skolebenken, om dette hadde vært en mulighet. På tross av at ungdommene deltar på det som tilbys, uttrykker de likevel en klar skepsis til hvor langt dette systemet kan ta dem. I samtaler foreslo disse ungdommene ofte med letthet alternativer til opplegget, som i mer eller mindre grad er gjennomførbare. Disse ungdommene fremstår for voksenpersoner rundt som «drømmeeleven», men de strever gjerne i større eller mindre grad med å tilpasse seg sin egen virkelighet både på mottaket og i klasserommet. Behovene denne gruppen i stor grad gir uttrykk for, dreier seg om å føle at innsats lønner seg og at de målene de har satt seg med hensyn til utdanning og fremtid har en mulighet til å bli innfridd. For denne gruppen vil et fruktbart tiltak kunne være å ha mulighet til å få utvidet oppholdstiden i Norge dersom man var i gang med et utdanningsløp som ikke kunne fullføres innen man fylte 18 år. Hva som kunne danne grunnlag for en slik søknad og rammene for botilbudet i mellomtiden, er sentrale elementer som trengs å diskuteres, og en kort diskusjon er derfor inkludert i anbefalingene under.

De som har valgt ikke å delta

Denne kategorien ungdom karakteriseres av at de ikke deltar, eller deltar kun sporadisk i de tilbudene som foreligger. I denne gruppen finner man også ungdommer med relativt lang skolegang fra hjemlandet og ungdom med mindre utdanning, ofte også fra tidligere transittland. Ungdommene i denne kategorien uttrykker selv tydelig at de ønsker å lære og å gå på skole, men de har et ambivalent forhold til det som foreligger av muligheter. De fleste i denne gruppen har problemer med å formulere hva de ønsker. De har gjerne gjennomtenkte begrunnelser for hvorfor de ikke deltar. Ungdommer i denne kategorien uttrykker mer eller mindre direkte at de ikke føler at det tilbudet de får i dag vil være nyttig i den fremtiden som møter dem, og i likhet med den foregående gruppen påpeker flere at selv om de hadde lagt ned en innsats ville den ikke ha hatt noen verdi senere. De uttrykker seg tydelig om hva de tenker om vedtaket og om hvordan de finner det vanskelig å leve på vent. Flere gir klart uttrykk for et ønske om å normalisere hverdagen, «å bli voksen» og å lære noe nyttig som gjør at de kan klare seg selv.

Disse ungdommene har reagert mest på det de ser på som problemer med opplegget, og de blir derfor gjerne oppfattet av voksenpersoner som tverre eller vanskelige. Behovene i denne gruppen er sammensatte, men ikke umulige å møte. I større grad enn de andre ungdommene har de behov for flere valgmuligheter, men innenfor faste rammer. De trenger flere og resultatorienterte valgalternativer utover samfunnsfag og elevbedrift.

Flere av ungdommene i denne gruppen påpekte behovet for å lære en ferdighet som å kjøre bil, klippe hår, vaske et rom eller lage mat. Disse ønskene kan ikke imøtekommes innenfor det som i dag er rammeverket og mandatet til Hero Kompetanse. De ville i så fall ha medført store endringer og ha konsekvenser for det øvrige tilbudet, da opplegget i enda større grad ville bli individualisert. Men det er forslag som er verdt å se nærmere på, og som derfor diskuteres videre under anbefalingene nedenfor.

De som ikke har et tilpasset opplegg

Denne gruppen omfatter ungdommer som er analfabeter. Blant disse ungdommene finner man en sterk motivasjon for læring. For flere var nettopp muligheten for skolegang ett av flere elementer som lå bak beslutningen om å reise. Disse ungdommene mottar om de bor på Salhus eller andre steder i landet, ulike former for kurs for å lære å skrive og lese. Hero Kompetanse har ikke i dag et tilbud spesielt tilpasset denne gruppen. På samme måte som andre ungdommer får disse tilbud om samfunnsfag og elevbedrift. Men siden disse øvelsene krever en viss språkforståelse, er løsningen per i dag ikke tilpasset deres behov. Tanken er at de skal inn i løpet på et senere tidspunkt, men at de trenger en periode for «å modnes» – det vil si at de trenger tid til å bli i stand til å følge det vanlige undervisningsløpet.

På grunn av dårlige språkkunnskaper faller disse ungdommene gjerne litt utenfor i det norske samfunnet, og på mottaket er kommunikasjonen stort sett begrenset til å snakke med andre fra samme land, eller som snakker samme språk. Denne situasjonen og tanken på at de skal sendes hjem, gjør hverdagen tung og vanskelig. For voksne personer rundt dem fremstår disse ungdommene gjerne som litt skjøre og utsatte, og mange i nettverket rundt dem uttrykte bekymring. Disse ungdommene har først og fremst behov for et tilpasset opplegg som starter ved ankomst. Et slikt tilpasset opplegg kan bestå i morsmåloplæring, eller tilgang på lærer som snakker morsmålet i forbindelse med norskopplæring. Det primære må være å tilby en god og tilpasset lese- og skriveopplæring. Om dette er tiltak som bør gjennomføres innenfor rammeverket til opplæringsopplegget eller om man bør utvikle et alternativt opplegg, er en avveining man er nødt til å ta.

Anbefalinger

I lys av ungdommenes tilbakemeldinger og innspill fra andre aktører i førstelinjen rundt dem, vil jeg avslutningsvis presentere et utvalg konkrete forslag og anbefalinger. Hovedvekten vil være anbefalinger som forholder seg til opplegget spesielt, men det

skisseres også noen indirekte anbefalinger som tar for seg den generelle situasjonen ungdommene befinner seg i.

Mulighet for utsatt hjemreise ved påbegynt skolegang

En sentral tilbakemelding fra ungdommene er at deltagelse i opplæringsopplegget og norskopplæringen ikke førte frem til mulighet for vitnemål (på grunnskole eller videregående nivå) eller dokumenterte kvalifikasjoner innen et fagfelt. Å møte dette ønsket krever at man utvikler et spesialtilpasset intensivt opplegg som gir mulighet for dette innen en tidsramme på to år, eller at man vurderer muligheten for at ungdommene kan søke om utsatt hjemreise ved påbegynt skolegang. Dersom ungdommene hadde hatt mulighet for å søke om utsatt hjemreise, hadde man i større grad hatt mulighet til å tilby yrkesrettede utdanningsløp som faktisk kunne kvalifisere til arbeidslivet, i strengeste fortolkning av begrepet. På samme måte ville ungdom som la inn en innsats i norskopplæringen faktisk ha en mulighet til inntak på norske videregående skoler – både yrkesrettede og allmennfaglige linjer. Man kan stille seg kritisk til om et videregående løp fra Norge vil være av verdi i ungdommenes hjemland. Noen vil hevde at selv om man består mekanikerlinje eller rørleggereksamen her, er ikke denne kunnskapen nødvendigvis direkte overførbart til ungdommenes hjemland, men det ville likevel gi et grunnlag for videre læring og praksis innenfor en rekke ulike yrker. Alternativene ungdommene har i dag gir i beste fall gode norskkunnskaper, fem ukers praksis og øvelse i elevbedrift. Med dette som bakteppe kan det neppe hevdes at mulighet for inkludering i norsk videregående opplæring vil være unyttig. Et annet poeng i denne sammenhengen er også at så langt har ingen ungdommer reist hjem frivillig eller blitt uttransportert etter å ha fylt 18 år. Ungdommene mister tilgangen til opplegget hos Hero Kompetanse og må i de fleste tilfellene avbryte norskopplæringen, og det som skjer er at de overflyttes til et asylmottak for voksne. Med mulighet for å forlenge oppholdet på Salhus, hadde disse ungdommene hatt meningsfulle aktiviteter å fylle hverdagen med, samtidig som en reell kvalifisering hadde vært mulig.

Utvikle et opplegg tilpasset analfabeter

En klar svakhet ved dagens kvalifiserings- og opplæringsopplegg er at det ikke tilbyr et tilpasset opplegg for analfabeter. En anbefaling er at det utvikles et alternativt opplegg spesielt tilpasset ungdommer som ikke kan lese og skrive, eller har svært begrensede språkkunnskaper. Dette bør være et opplegg som kan settes i gang umiddelbart etter ungdommens ankomst til Norge, og at det kan følges opp i perioden med midlertidig oppholdstillatelse heller enn at man da setter i gang et nytt opplegg. Dersom ungdommen selv har behov for en tid til refleksjon før skolestart, bør dette respekteres, men da er i så fall dette en avgjørelse han eller hun har rett til å bli hørt i. Tiltak som

anbefales er tilgang på morsmåslærere for de som ønsker det. Dette ble skissert som et satsningsområde når kursopplegget ble revidert i begynnelsen av året, «*opplæring i morsmål vil også bli prioritert*» (Hero Kompetanse 2010), men dette var ikke per oktober 2010 utviklet til et konkret tilbud eller alternativ for ungdommene. Mye kan tyde på at ungdom som er analfabeter vil passe bedre inn i modellen for norskopplæring som gis ungdom under 15 år – basert på morsmåslærere. Det å komme rett inn i en vanlig norskopplæringsklasse når man ikke kan lese eller skrive, kan være svært krevende, uansett om man får litt ekstra oppfølging av spesiallærere. Kvalifiseringsopplegget kan enten tilby disse ungdommene lese- og skriveopplæring med morsmåslærer som supplement til norskopplæringen på Nygård – eller man kan tenke seg at denne typen ungdommer ble gitt et alternativt opplegg i utgangspunktet, og ikke sendes til Salhus. Dette vil kunne fungere som en slags screening eller utvelgelse av ungdom som sendes til Salhus, basert på visse kriterier. Det vil kunne sikre ungdommene et tilpasset opplegg, slik at de ikke blir plassert i en situasjon som er identisk med den de kom fra (på ordinært asylmottak for enslige mindreårige). Det må imidlertid understrekes at et slikt separat og alternativt opplegg ikke bør gjennomføres dersom det er for få ungdommer, fordi det kan medføre at de blir unødig isolert.

Flere valgmuligheter innenfor faste rammer

Et annet forslag skissert over, som til en viss grad henger sammen med argumentasjonen i foregående avsnitt, er at valgmulighetene for kurset med fordel kan utvides. Slik situasjonen er i dag er valgmulighetene innenfor rammene av opplæringskurset svært begrenset. Ved ankomst får man, i alle fall i teorien, tilbud om kurs i samfunnsfag. Dette må gjennomføres før en så går over i modul 2 – elevbedriftsøvelsen. Her går valget ut på hva slags elevbedrift man ønsker å danne. Er man ikke interessert i samfunnsfag eller bloggskrivning, forligger det ikke noe annet tilbud gjennom kvalifiseringskurset unntatt muligheten til å få hjelp til arbeidssøking. Det anbefales derfor å tilby ungdommene flere alternative løp i opplæringen utover de som finnes i dag. I disse løpene bør vekten legges på å gi dokumentert konkret kompetanse eller ferdigheter innenfor tiden ungdommene har til rådighet. Et konkret forslag er å tilby systematisk opplæring i yrkesfaglige felt. Dette kan gjerne kombineres med dagens tilbud om arbeidspraksis. Å tilby yrkesrette utdanning vil forutsette tilgang til eller samarbeid med personer eller institusjoner med faglig kompetanse. Hvordan man skal gå frem for å oppnå et slikt samarbeid, må selvfølgelig kartlegges nærmere, men en mulighet er at en koordinerende enhet får i oppgave å oppsøke potensielle samarbeidspartnere som kan bistå i en yrkesrettet kursopplæring av ungdommene. Et slikt kurs vil ikke nødvendigvis kunne gå i dybden på samme måte som et norsk yrkesrettet utdanningsløp på videregående nivå, men bør fokusere på tilegnelse av basisferdigheter innenfor det aktuelle fagområdet. Et slikt samarbeid vil stille store krav til fleksibilitet hos samarbeidspartnere, da man

ikke vet om det hvert semester vil være interesse for det aktuelle fagfeltet. Eksempler på samarbeidspartnere er lokale videregående skoler med yrkesopplæring, kjøreskoler eller arbeidsplasser som kan tilby praksis med en tydelig opplæringskomponent. Tilbudene må baseres på hva slags samarbeidsavtaler man klarer å utvikle. De samarbeidsavtalene man får til, vil danne alternativer som ungdommene kan velge mellom ved ankomst og gjennom året.

Et annet konkret forslag som bør tilbys uavhengig av form på opplegget, er opplæring i bilkjøring. Svært mange av ungdommene peker på dette som en nyttig ferdighet å ha med seg uansett hva fremtiden bringer, i tillegg til at det oppfattes som spennende her og nå. Psykolog Magne Raundalen, som har vært involvert i Salhus mottak og ungdommene, har også foreslått et lignende tiltak som en del av et alternativt opplegg han har utviklet for ungdommene. Han kaller dette tiltaket *rød L* eller *red L*, og det går i all enkelhet ut på at ungdommene får et visst antall kjøretimer med kjøreskolelærer, og at man deretter kan øvelseskjøre sammen med veiledere eller frivillige i en lengre periode. Selv om noen ikke vil rekke å oppnå førerkort, vil ferdigheten uansett være noe de tar med seg, og kjøreopplæring kan fullføres stort sett hvor som helst i verden. Raundalen viser til gode resultater med dette fra tidligere opplæringsopplegg rettet mot minoritetsspråklige.¹⁵

Fra gruppebasert undervisning og mer i retning av individuelle løp

I dag er opplæringen ved Hero Kompetanse bygget på at ungdommene skal jobbe i grupper. Samfunnsfagsmodulen består av en rekke gruppeoppgaver, som å lage veggaviser eller diskutere ulike tema, mens elevbedriftsmodulen er basert på at ungdommene danner grupper som sammen utvikler en enkel bedriftsidé. Samtidig ser man i økende grad at ungdommene ankommer én og én til Salhus, noe som skaper problemer med å ha stabile grupper og gjør at man må utvikle individuelle opplegg ad-hoc. Opplegget har dessuten en historikk med høyt fravær. I denne situasjonen er det sannsynlig at flere av ungdommene som blir flyttet til Salhus vil måtte ta fatt på opplegget på egen hånd, eller sammen med en eller to andre. Kvalifiseringsopplegget er per i dag lagt opp til å fungere best i grupper, og da gjerne litt større grupper. Dette er ikke funksjonelt med hensyn til ungdommenes ulike tidspunkter for ankomst i dag. En mulighet er derfor å utvikle alternative opplegg som kan fungere med små grupper eller individuelt. Valgmulighetene må imidlertid være eksplisitt formel og pedagogisk utformet i forkant og ikke kun baseres på tilbakemelding fra ungdommen underveis. Dette vil også samsvare med anbefalingen over, om flere valgmuligheter.

¹⁵ Basert på samtale med Raundalen 24.11.10.

Engelskopplæring som alternativ til norskopplæring

Norskopplæringen er en del av ungdommenes utdanningstilbud som de fleste aktører har sterke meninger om. Som påpekt over er det ikke en anbefaling å kutte tilbudet om norskopplæring, noe som ville være i strid med dagens lovverk. Det anbefales likevel at ungdommene bør få tilbud om systematisk engelskundervisning med mulighet for å oppnå vitenmål. Det er ingen lov som står i veien for at engelskundervisning kan fungere som et supplement til norskopplæringen. Om dette blir inkludert i kvalifiseringsopplegget, om det gjøres gjennom et utvidet samarbeid med Nygård skole eller på annen måte tilrettelegges for gruppen, er en avveining denne rapporten ikke har belegg for å si noe om. Dette behøver ikke å være et obligatorisk løp alle skal gjennom, men et mulig løp ungdommene kan velge om de ønsker det – som et alternativ til samfunnsfag eller andre mer praktiske løp man eventuelt utvikler.

Konklusjon

Å ha tilgang til et tilpasset utdanningsopplegg er viktig for ungdom som lever med begrenset oppholdstillatelse. Det gir mulighet for ungdom i en svært vanskelig situasjon å få en mer normalisert hverdag, og dessuten tilføre dem opplevelser og kunnskap som gjør dem bedre rustet til å møte fremtiden. Så lenge ungdommene oppholder seg i Norge, er dette dessuten noe de har krav på. Tilpasset opplæring er et gjennomgående prinsipp i hele den norske grunnopplæringen, og er nedfelt i opplæringslovens kapittel 1.

Kvalifiserings- og opplæringsopplegget har for mange av ungdommene vært en av få ting som har fylt ventetiden med innhold. Det har bidratt til å normalisere tilværelsen, og dermed kanskje minsket følelsen av å sitte i en synkende båt. For andre har opplæringsopplegget ikke klart å oppfylle deres behov eller ønsker, og man kan gjerne si at det er et opplegg som har passet noen bedre enn andre.

Anbefalingene skissert over er et forsøk på å ta ungdommens behov og ønsker på alvor og formulere mulige veier å gå for kvalifiserings- og opplæringsopplegget i fremtiden. Det er å håpe at ytterligere tilpasninger vil være mulig, slik at disse ungdommene kan stå best mulig rustet når de som 18-åringer skal fortsette veien videre, på egen hånd.

Etterord

Det har vært utfordrende og spennende å jobbe med denne rapporten, og feltarbeidet har brakt opp en del refleksjoner som ikke har vært av direkte relevans for dette prosjektet, og disse er derfor ikke inkludert her. Rapporten er et lite bidrag til en større politisk debatt om begrensede tillatelser for enslige mindreårige, og i kraft av å være blant de første som systematisk har snakket med ungdommer og andre nøkkelaktører i nettverket deres, ønsker jeg her å sette søkelyset på noe som er utenfor rapportens opprinnelige mandat: ungdommenes levekår, psykiske helsevern og bo- og omsorgssituasjon.

Som påpekt flere steder i denne rapporten, henger mange av utfordringene Hero Kompetanse støter på sammen med ungdommenes status samt deres bo- og omsorgssituasjon. Det er, i motsetning til tidligere anbefalinger og hva som har vært praksis i tidligere bruk av midlertidig oppholdstillatelse, bestemt at ungdommene i ventetiden i Norge skal bli boende i et spesielt mottak, og altså ikke bli bosatt i kommuner. Flere nøkkelaktører har stilt spørsmål ved at ungdommene skal bo sammen med andre i samme situasjon, siden dette for noen gjør tiden vanskeligere. Andre igjen peker på at det å bo sammen med andre «i samme båt» gjør det lettere å takle situasjonen, da man har noen med felles problemer å snakke med – man føler seg ikke så spesiell. Ungdommenes situasjon i dag preget av en underliggende spenningen mellom integrering og returmotivasjon. Dette er nok også mest sannsynlig tilsiktet fra myndighetenes side. Man ønsker ikke at ungdommene skal opparbeide seg en «tilknytning til riket» som ved en senere anledning vil kunne brukes for å søke opphold, samtidig som man i en stat som Norge må kunne tilby ungdommene en ventetid som holder en viss standard.

Gjennom feltarbeidet observerte jeg ungdommer som strevde med rusproblematikk, med selvsykdom og som trakk mot uheldige miljøer i Bergen. Så vidt jeg kunne observere, gjaldt dette kun et par ungdommer, men problemene var likevel tydelige ved besøk på mottaket. Jeg ble også fortalt at det hadde vært en episode på mottaket der en besøkende fra en organisasjon var blitt angrepet, og jeg ble selv anbefalt ikke å oppholde meg på mottaket uten tilsyn fra mottaksansatte, som kunne bistå hvis noe skulle oppstå. Som forsker var jeg innom og dro igjen, men hva et slikt miljø gjør med ungdommene som bor der, er et viktig spørsmål å stille. Så lenge disse ungdommene befinner seg i Norge, har de, uavhengig av oppholdsstatus, de samme rettigheter og mange av de samme behov som andre mindreårige.

Det er tydelig at det å bo på et mottak sammen med andre ungdommer med begrensede tillatelser for mange av ungdommene er problematisk. Jeg har ikke tilstrekkelig datagrunnlag for å si noe som andre løsninger som ville ha fungert bedre. Men mine data peker i retning av at det å bli boende i ordinære mottak i venteperioden frem til 18 år ikke fremstår som noen åpenbart bedre løsning med hensyn til psykisk helse og motivasjon for læring. Med bakgrunn i dette bør det vurderes om mottaksopphold er den beste boløsningen for ungdom som får denne typen tillatelser, eller om man kan finne andre boformer som egner seg bedre. For å kunne gi bedre svar på disse spørsmålene, vil jeg derfor anbefale at det gjennomføres en mer omfattende evaluering av ungdommenes levekår i tiden på vent her i Norge. En slik evaluering bør inkludere bo- og omsorgssituasjon, psykisk helsevern og andre sentrale deler av ungdommenes hverdag, og ikke begrense seg til én problemstilling, slik som vi har gjort i denne rapporten. En slik diskusjon er det vanskelig å se isolert fra en mer generell debatt om denne typen oppholdstillatelser.

Referanser

- Altamirano, Aina Tollefsen; Appelqvist, Maria; Brekke, Jan Paul & Vedstad-Hansen, Jens. 1998. *En ny flyktningpolitikk i Norden. Midlertidig beskyttelse på 1990-tallet*. Nord 1998:17. Nordisk Ministerråd, København.
- Aanestad, Olav. 2010. Evaluering april 2010. Opplæring av enslige mindreårige asylsøkere: Veien videre: Motivasjon, mestring og muligheter. Hero Kompetanse, Bergen.
- Aanestad, Olav,; Olsen, Anneline M & Helgesen, Espen. 2010. Sluttevaluering, juni 2010. Opplæring av enslige mindreårige asylsøkere: Veien videre: Motivasjon, mestring og muligheter. Hero Kompetanse, Bergen.
- Aanestad, Olav & Helgesen, Espen. 2010. Midtveisevaluering, 15. oktober 2010. Opplæring av enslige mindreårige asylsøkere: Veien videre: Motivasjon, mestring og muligheter. Hero Kompetanse, Bergen.
- Brekke, Jan-Paul. 2001. *Velkommen og farvel? Midlertidig beskyttelse for flyktninger i Norge*. Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.
- Det kongelige justis- og politidepartement. 2010. *Melding til Stortinget 9. Norsk flyktning- og migrasjonspolitik i et europeisk perspektiv*.
- Det kongelige kommunal- og regionaldepartement. 2000. *Stortingsmelding nr. 17. Asyl- og flyktningpolitikken i Noreg*.
- Hero Kompetanse. 2010. Kursopplegg for enslige mindreårige asylsøkere med avslag på søknad om opphold: Veien videre: Motivasjon, mestring og muligheter. Hero Kompetanse, Bergen.
- Hodzic, Mirza (red). 2009. Sluttevaluering: EMA-Kurs: Tilpasset opplæring av enslige mindreårige asylsøkere. Hero Kompetanse, Bergen.
- Haagensen, Eva (red). 1999. *Midlertidig beskyttelse og tilbakevending: Bosniske flyktninger i Norden*. NORD 1999:4. Nordisk Ministerråd, København.
- ILO. 2010. *Global Employment Trends*. International Labor Office, Genève.

- Mortensen, Anne Katrine. 2010. *Hva påvirker motivasjon for læring? Meldingsarbeid 2010-2011. Analyse og kunnskapsgrunnlag.*
- Oppedal, Britt; Seglem, Karoline & Jensen, Laila. 2008. *Ungkul rapport nr.1. Når hver-dagen normaliseres: Psykiske og sosiale relasjoner blant ungdom som kom til Norge uten foreldrene sine.* Nasjonalt folkehelseinstitutt, Oslo.
- Oppedal, Britt; Seglem, Karoline & Jensen, Laila. 2009. *Avhengig og selvstendig. Enslige mindreårige flyktningers stemmer i tall og tale.* Rapport 2009:11. Nasjonalt Folkehelseinstitutt, Oslo.
- Redd Barna. 2010. *Mens vi venter.* Redd Barna, Oslo.
- Skaalvik, Einar & Skaalvik, Sidsel. 2005. *Skolen som læringsarena. Selvoppfatning, motivasjon og læring.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Tyldum, Guri og Tveit, Marianne. 2008. *Someone who cares. A study of vulnerability and risk in marriage migration from Russia and Thailand to Norway.* Fafo, Oslo.
- Valenta, Marko & Berg, Berit. 2003. *Tilbakevending? Evaluering av tilbakevendingsordningen for flyktninger.* SINTEF, Trondheim.
- Øien, Cecilie. 2010. *Underveis. En studie av enslige mindreårige asylsøkere.* Fafo, Oslo.

Veien videre

Som et resultat av regjeringens innstramninger i asylpolitikken, er det siden mai 2009 og oktober 2010 gitt begrenset oppholdstillatelse til 71 ungdommer som har søkt asyl i Norge. Denne tillatelsen gir dem rett til å bli i Norge frem til fylte 18 år, deretter er det meningen at de skal returnere til sine hjemland. Det har blitt utviklet et kvalifiseringsopplegg som tilbyr individuelt tilpasset yrkesrelevant opplæring for disse ungdommene. Intensjonen er at dette kan fylle hverdagen med mening og samtidig gi en kompetanse de kan dra nytte av når de returnerer til hjemlandet. I denne rapporten evaluerer vi dette opplæringsopplegget.

Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2010:46
ISBN 978-82-7422-778-1
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20190